

VELED ÇELEBİ'NİN HAYRU'L-KELÂM ADLI ESERİ

Doç. Dr. İbrahim KUNT
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
ibrahimkunt@yahoo.com

Mehmet Emin ŞEN
Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Doktora Öğrencisi
meminsen42@gmail.com

Öz

1869'da Konya'da doğan ve 1950'de Ankara'da vefat eden Veled Çelebi İzbudak, Türk dili araştırmacısı, milletvekili, şair ve Mevlevîliğin son dönem temsilcilerindendir. Hem Konya Mevlana Dergâhında postnişinlik yapmış hem de 20 yıl boyunca Yozgat ve Kastamonu milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev yapmıştır. Atatürk ile yakın ilişkileri olmuş, çalışmalarında Atatürk'ün desteğini görmüştür. *Hayru'l-Kelâm*, Veled Çelebi'nin yazdığı ilk eserdir. Konusu Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin vasiyetnamesinin şerhidir. Mevlana'nın yaklaşık bir sayfalık Arapça vasiyetnamesi, Veled Çelebi İzbudak tarafından kelime kelime, cümle cümle açıklanarak 76 sayfalık *Hayru'l-Kelâm* isimli eser meydana gelmiştir. Bu bildiride Veled Çelebi İzbudak'ın *Hayru'l-Kelâm* isimli eseri genel hatlarıyla incelenecektir. Eserin bazı yazma nüshaları bulunmakla birlikte 1330 yılında İstanbul Necm-i İstikbal matbaasında yayımlanan metni bu inceleme için esas kabul edilecektir. Eserdeki nasihatlerden yola çıkarak şerh için anılan ayet ve hadisler ile meşhur şiirler ortaya konacak, Veled Çelebi İzbudak'ın gençlik dönemlerindeki ilmî durumu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Veled Çelebi, Çelebi İzbudak, Hayru'l-Kelâm, Mevlana Celaleddin Rumi, Mevlana'nın Vasiyetnâmesi.

VELED ÇELEBİ'S WORK NAMED HAYRU'L-KELÂM

Abstract

Walad Chalabi Izbudak who was born in Konya in 1869 and died in Ankara in 1950, was a Turkish Language researcher, parliamentary, poet and last period representatives of Mavlawiyah. He performed both postnishin (head of mavlawi dervishes) in Konya Mawlana Dergâh (Dervish Convent) and Yozgat and Kastamonu Parliamentary for 20 years in Turkish Grand National Assembly. He had close relations with Atatürk; he was supported by Atatürk for his works. *Hayru'l-Kelâm* is the first written work of Walad Chalabi. Its subject is testament explanation of Mawlana Jalaluddin Rumi. Nearly one page testament of Mawlana in Arabic was explained by Walad Chalabi Izbudak word by word, sentence by sentence and at last 40 pages *Hayru'l-Kelâm* work was composed. In this declaration, work of Walad Chalabi Izbudak in title of '*Hayru'l-Kelâm*' will be explained in its general lines. In fact, there are some hand-writing copies of work, but the text published by Istanbul Necm-i İstikbal Print house in 1330 will be the basis for this research. Arising from suggestions at the work, verses and hadiths that were mentioned for explanations and famous poems will be set forth and knowledge of Walad Chalabi Izbudak at his youth period will be tried to be set forth.

Keywords: Walad Chalabi, Chalabi İzbudak, Hayrul Kalam, Mawlana Jalaluddin Rumi, Mawlana's will.

GİRİŞ

Kültür ve medeniyetimizin en önemli unsurları arasında kabul edilen eski eserlerimizin ve onlar için yazılan şerhlerin bilim dünyasına kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Türk İslam medeniyetine önemli katkılar sağlayan unsurlardan biri de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserleridir. Mevlânâ'nın vasiyetnâmesi yaklaşık olarak 700 yıl önce yazılmış olmakla birlikte hâlâ bizlere yol gösterici özellikler taşımaktadır.

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin son dönemdeki torunlarından biri olan Veled Çelebi İzbudak'ın hazırladığı vasiyetnâme şerhi, barındırdığı kültür öğeleri açısından oldukça zengin bir içerik arz etmektedir.

A. VELED ÇELEBİ'NİN HAYATI

Veled Çelebi ismiyle meşhur olan Mehmed Bahâuddîn Veled, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin 18. göbekten torunudur. Mustafa Necîb Çelebi ile Râbia Hanım'ın üçüncü erkek çocukları olarak 1869'da Konya'da dünyaya gelmiş ve 1953'de Ankara'da vefat etmiştir (Kara 2001: XXIII, 504).

İlk öğrenimini Konya'daki Sultan Veled Medresesi'nde görmüş, ayrıca Abdülgaffar Efendi'den aldığı özel derslerle Farsça öğrenmiş, Medine'de çeşitli âlimlerden Arapça, Tefsir ve Hadis okuyarak icâzetnâme almıştır. Mevlânâ Dergâhı'na gelen âlim ve yazarların sohbetlerinden yararlanmış, Arap ve Fars edebiyatları üzerine incelemeler yapmıştır (Korucuoğlu 1994: 2).

Henüz 16 yaşındayken Konya Vilâyeti Mektûbî Kaleminde memuriyete atılmış, bir süre sonra Konya Rüşdiyesinde yazı ve Farsça öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Vilâyet gazetesindeki yazılarıyla da gazetecilik hayatına atılmış, 1886'da henüz 17-18 yaşlarında Vilâyet Gazetesinin Başyazarlığına getirilmiştir (Korucuoğlu 1994: 4-5).

Bir çelebinin devlet memuru olması ve serbest tavırları dergâh içinde sürtüşmelere neden olunca 1889'da babasından izin alarak İstanbul'a gidip Bahariye Mevlevihanesi'ne yerleşmiştir. Bir yandan Kaptanpaşa mektebinde Farsça okutup Farsça-Arapça muharrerat memurluğu ile Ahter gazetesinin müfettişliğini yapan öte yandan Mekteb, Hazine-i Fünûn, Tercümân-ı Hakikat, Resimli Gazete ve İkdâm gibi gazete ve dergilerde yazıları ve Bahâî mahlasıyla şiirleri yayımlanan Veled Çelebi, I. Meşrutiyetten sonra bir süre Dârülfünun'da ve Galatasaray Sultânîsinde Farsça okutmuştur. Atâ Efendinin hastalığı sırasında Galata Mevlevihânesi şeyhliğine vekâlet etmiş, Abdülhalim Çelebi'nin azlinden sonra 1912'de Sultan Reşad'ın emriyle Mevlânâ Dergâhı postnişinliğine getirilmiştir. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Mevlevî Mücâhidler kumandanı olarak Mücâhidân-ı Mevleviye alayını kurup Cemal Paşa komutasındaki IV. Orduya katılmış, üç yıl Şam'da kalmıştır (Tevetoğlu 1972: XX, 463).

İtilafçılar zamanında Şeyhülislam Sabri'nin teklifi ve Sultan Vahideddin'in iradesiyle 1918'de postnişinlikten azledilen Veled Çelebi, daha sonra Atatürk'ün takdirine mazhar olmuş, TBMM'nin II. ve V. dönemlerinde (1923-1939) Kastamonu'dan, VI. döneminde (1939-1943) Yozgat'tan Milletvekili seçilmiş, 1935 yılında yürürlüğe giren Soyadı Kanunu ile İzbudak soyadını almıştır (Korucuoğlu 1994: 18-19).

Türk dili araştırmacısı, milletvekili, şair ve Mevlevîliğin son dönem temsilcilerindedir. Hem Konya Mevlânâ Dergâhında postnişin görevinde bulunmuş hem de 20 yıl boyunca Yozgat ve Kastamonu milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev yapmıştır (Kara 2001: XXIII, 504).

B. HAYRU'L-KELÂM

Hayru'l-Kelâm, Veled Çelebi'nin yazdığı ilk eserdir. Konusu Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vasiyetnamesinin şerhidir. Mevlânâ'nın birkaç satırlık Arapça vasiyetnamesi, Veled Çelebi İzbudak tarafından kelime kelime, cümle cümle açıklanarak 77 sayfalık *Hayru'l-Kelâm* isimli eser meydana getirilmiştir. Yazma nüshası bulunamamıştır. Eser, İstanbul Necm-i İstikbâl Matbaasında 1330/1911-1912 tarihinde, 77 sayfa hâlinde yayımlanmıştır.

Eserin mukaddimesine, geleneğe uygun bir şekilde besmele, hamdele ve salvele ile başlanmıştır. Bu kısım tek cümle hâlinde şu şekilde yazılmıştır: “Bismihî ve bi-hamdihî ve’s-salâtü alâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ve veresetihî ecma’în.”¹ (İzbudak 1330: 3)

Veled Çelebi, yazdığı ilk eserin *Hayru'l-Kelâm* olduğunu ve kitabını çok sevdiğini, eserin mukaddimesinde şöyle aktarmaktadır: “Bu benim ilk eserimdir. İlk evlâdim gibidir. Pek severim. Besbelli müessirin, eserin güzelliklerinden olmalıdır.” (İzbudak 1330: 3)

Eserin mukaddimesinde, yazılış tarihi ve nedeni ile ilgili olarak da şu cümleler yer almaktadır:

“Bunu İstanbul’a yeni geldiğim sene bundan tahmînen yirmi beş sene akdem yazmıştım. O vakit yirmi yaşında kadar idim... Bahâriye Mevlevihânesinde münzevî olduğum cihetle boş zamânımı nâfi’ bir şeyle iştiğâl etmek ve bu sâyede kitaplara mürâcaat edip tevsî’-i ma’lûmât eylemek fikriyle te’lif hevesine düştüm. Hüsn-i ibtidâ olsun diye teberrüken Hazret-i Pîr-i Destgîr Cenâb-ı Mevlânâ Azzama’llâhü zikrahû efendimiz hazretlerinin sâlikânına en muciz ve mu’ciz bir vasiyetnâmesi olan işbu eser-i dil-pezîri şerh ettim.” (İzbudak 1330: 3).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Vasiyetnâmesi'nin Türkçeye tercümesi şu şekildedir:

¹ [“Allah’ın adıyla başlarım, ona hamd ederim. Selam ve dualar Muhammed’in, ev halkının, arkadaşlarının ve vârislerinin üzerine olsun.”]

"Ben size; gizlice ve açıkça Allah'tan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, günahlardan çekinmeyi, oruç tutmaya ve namaz kılmaya devam etmeyi, daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyet ve cefasına dayanmayı, avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerem sahibi sâlih kişilerle beraber olmayı vasiyet ederim. Çünkü insanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı da az ve öz olanıdır."(Eflâkî 1995: II, 156).

C. HAYRU'L-KELÂM'IN METNİ

Veled Çelebi'nin *Hayru'l-Kelâm* adlı eserinin tam metninin bu makalenin sınırlarını zorlamayacağı düşünüülerek aktarılacaktır. Metnin daha da uzamaması için Arapça ve Farsça ibare ve metinler Türkçe okunuşları dikkate alınarak kaydedilmiştir. Metinde transkripsiyon alfabesi kullanılmamış olmakla birlikte ayın ve hemze işaretleri ile uzun ünlüler gösterilmeye çalışılmıştır. Metne tarafımızdan eklenen kısımlar dipnotta köşeli parantez içerisinde belirtilmiştir.

[1] HAYRU'L-KELÂM

Müellifi

Konya'da âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ post-nişini

Muhammed Veled Çelebi

Cerîde-i sûfiyyeye tefrika sûretiyle derc edildikten sonra

tab' edilmiştir.

Dersâdet – Necm-i İstikbâl Matbaası

1330

[2] Necm-i İstikbâl Matbaası

Bâb-ı Âlî civârında Ebu's-Suûd Caddesinde Numara 75

[3] MUKADDİME

Bismihî ve bi-hamdihî ve's-salâtü alâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ve veresetihî ecma'in.²

Bu benim ilk eserimdir. İlk evlâdım gibidir. Pek severim. Bes belli müessirin, eserin güzelliklerinden olmalıdır. Yoksa şerhinin acemîce olduğunu mu'terifim. Bunu İstanbul'a yeni geldiğim sene bundan tahmînen yirmi beş sene akdem yazmıştım. O vakit yirmi yaşında kadar idim. Tahsilim tevessu' etmemişti. Osmanlı Edebiyatı ile Fârisî'yi biraz biliyordum. Arapça'da –istihrâcım varsa da- rûsûhum yoktu. Edebiyat ve muhâdarâtına yeni heves ediyordum. Bahâriye Mevlevîhânesinde münzevî olduğum cihetle boş zamânımı nâfi' bir şeyle iştigâl

² Allah'ın adıyla başlarım, ona hamd ederim. Selam ve dualar Muhammed'in, ev halkının, arkadaşlarının ve vârislerinin üzerine olsun.

etmek ve bu sâyede kitâblara mürâcaat edip tevsî-i ma'lûmât eylemek fikriyle te'lif hevesine düştüm. Hüsn-i ibtidâ olsun diye teberrüken hazret-i pîr-i destgîr Cenâb-ı Mevlânâ Azzama'llâhü zikrahû³ efendimiz hazretlerinin sâlikânına en mûciz ve mu'ciz bir vasiyetnâmesi olan işbu eser-i dilpezîri şerh ettim. O zamanda bazı fuzalâ-yı mevleviyye berây-i teşvîk tahsîn [4] eylediler. Hatta kendi eliyle istinsah edenler de oldu. Bu eser-i mebrûke ilk hizmetim sâyesinde dört beş tane kütüb-i nâfi'a te'lîfine muvaffak oldum. Sâye-i erenlerde fakîr de cerîde-i erbâb-ı kaleme nâmımı kaydettirdim. Hayât-ı ebedî de budur. Fe lillâhî'l-hamdü ve'l-minnetü. **Hayru'l-Kelâmi mâ kalle ve delle** hadîs-i şerîfiyle hitâm-pezîr olan işbu vasiyetnâme-i şerîfenin şerhini Hayru'l-Kelâm ismiyle tevsîm eyledim.

Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn bütün hademe-i ilmi din ve devletin nef'ine hâdim eyleye ve fakîr-i hakîri de onların peyrevliğinden ayırmaya, âmin.

İn lem tekûnû mislehüm feteşebbehû

İnne't-teşebbühe bi'l-kirâmi felâhun⁴

Gurre-i Şa'ban Sene 1330

Bende-i Dervîş

İbn-i Hazret-i Mevlânâ eş-Şeyh Mesnevî-hân Hucetullâh Muhammed Behâuddîn Veled el-Mevlevî el-isrî el-edebî hâdimü's-sâdeti'l-mevleviyyeti fi'l-âsitâneti'l-kudsiyyeti.

[5] **Bismillâhirrahmânirrahîm**

Ûsiküm bi-takva'llâhi fi's-sirri ve'l-'alâniyyeti⁵

Gizli ve âşikâr mugâyir-i rızâ-yı vâhid-i kakhâr olan akvâl ve reftârdan ictinâb eylemenizi size tavsiye ederim.

Îsâ'- Gerek huzûrunda gerek gıyâbında bir şeyin icrâsını bir şahsa sipariş etmek manasınadır. Burada mana-yı evvel matlûbdur. Ve diğeri de hâsıldır zira cenâb-ı pîr-i kutsî zamîr efendimiz hazretleri bu vesâyâ-yı aliyelerinin icrâsını vefât-ı kudsîlerinden sonra talep buyurmayacakları tabiidir. Lâsiyyemâ hazerât-ı evliyâ bendegânından zâhiren cüdâ veya târik-i dünya olsalar bile imdâd-ı rûhânîleri daima kendilerine hemdemdir.

Huzûr ve gıyâb ehl-i hicâba göredir. Tavsiye de Îsâ' manasınadır. Vasî, hem vasiyet eden hem vasiyet olunan zâta itlâk olunur. Vasiyye yahut vâvın feth ve kesriyle Vesâyâ-visâyâ [6] sipariş manasına, işbu vasiyetnâmede muhâtabın, hâssaten fukarâ-yı Mevleviyye ve âmmeten ihvân-ı dîndir.

³ Allah onun hatırlanmasını yüceltsin.

⁴ Her ne kadar onlar gibi olamasanız da hiç olmazsa onlara benzeyiniz. Yüce kişilere benzemek kurtuluşa sebeptir.

⁵ Size hem gizlice hem de açıkça Allah'tan çekinmenizi vasiyet ederim.

Takvâ, sakınmak, çekinmek, ihtirâz etmek manasına isimdir. Müştakkun minh'i, sakınmak ve hıfz ve sıyânet etmek manalarına olan vekâ kelimesidir. Lisânımızda müsta'mel olan vikâye de bu manadır. Takvâ, hilâf-ı merzâ-yı rabbânî olan ef'âl ve ahvâlden ictinâb etmek manasını şâmil bir kelimedir. Rızâ-yı ilâhî, mehâsin-i ahlâkı ihrâz ile hâsıl olur. Kemâ kâle aleyhisselâm:

Husnü'l-hulki zimâmün min rahmeti'llâhi fi enfi sâhibihî ve'z-zimâmu bi-yedi'l-meleki yecurruhû ile'l-hayri ve'l-hayru yecurruhû ile'l-cenneti ve sû'ü'l-hulki zimâmün min azâbi'llâhi fi enfi sâhibihî ve'z-zimâmü bi-yedi's-şeytânî ve's-şeytânü yecurruhû ile's-sûi ve's-sûü yecurruhû ile'n-nâri⁶

Ra'sü'l-hikmeti mehâfetullâhi⁷ müfâdınca hüsn-i ahlâkın birincisi hâlıkına itâatten ibârettir. Kâffe-i ibâdât, tehzîb-i ahlâk için te'sîs buyurulmuştur.

İnne min kemâli'l-îmâni husne'l-hulki⁸ Hadîs-i şerîfi mîsdâkınca

[7] bir şahsın îmanda kemâli, ahlâkı nisbetindedir. Kâffe-i mehâsin-i ahlâkı hâiz olmayan velî, kâmil olamaz. Bir kimsenin dinde kemâli anlaşılacak için ahlâkına nazar edilmiştir çünkü tehallekû bi-ahlâki'llâhi⁹ hadîs-i şerîfi sırınca hüsn-i ahlâk insanı zulmet ve kesâfet-i beşeriyeden tecrîd ile nûrâniyyet ve letâif-i gaybiyyeye mazhar eder, kâbil-i kurb-i rabbânî olur. Nitekim **Ve inneke le'alâ hulukin azîm**¹⁰ teşrîf-i bî-hemtâsiyla mertebe-i yektâları a'lâ buyurulan ekmelü't-tehâyâ efendimiz hazretleri **Üd'u ilâ sebîli rabbike bi'l-hikmeti ve'l-mev'izati'l-haseneti ve câdilhüm billeti hiye ahsen**¹¹ hükm-i celîlini infâza me'mûr buyurulduklarını beyân sadedinde bu'istü li-ütümme mekârimel-ahlâki buyurulmuşlardır ki mekârim-i ahlâkı itmâm ve ikmâl için ba's olundum, demektir. Nitekim sırr-ı bi'set az vakitte envâr-ı lâhûtiyyesini bir sûret-i muşa'şaaada âfâk-ı Hicâz'a neşreyledi. Kable'l-islâm kabâil-i arap birbirine hasm idi, cidâl-i kıtâl hiç eksik değildi. Diri diri evlâdını gömmek, şarap içmek, şekâveti şecâat addeylemek, yekdiğerinin hânesini vîrân eylemek gibi birçok rezâil-i câhiliyye vardı. Medeniyetten nişâne görülmezdi. Velhâsıl her fenâlık vardı yalnız râhat ve emân yoktu. Bi'set-i nebevî zuhûr edince **Ve'z-kürü ni'mete'llâhi aleyküm iz küntüm a'dâen feellefe beyne kulûbiküm fe-esbahtüm bi-ni'metihî ihvânen**¹² [8] âyet-i kerîmesinin mazmûn-ı münifi bir sûret-i i'câz-ı kâzîde icrâ-yı

⁶ Hüsn-i ahlâk, onu hâiz olan zâtta rahmet-i ilâhiyyeden bir yulardır ki bir melek elindedir. O melek onu hayır cihetine çeker. Hayır dahi cennet tarafına sevk eyler. Fenâ ahlâk, azâb-ı ilâhiyyeden bir yulardır ki şeytanın elindedir. O ise fenâlık cihetine götürür. Fenâlık dahi o kimseyi cehenneme çeker.

⁷ Hikmetin başı, Allah korkusudur.

⁸ Güzel ahlâk, imanın kemâliendir.

⁹ Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız.

¹⁰ Muhakkak ki sen en güzel bir ahlâk üzeresin.

¹¹ [16/125: Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.]

¹² Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn'in sizin hakkınızda ihsân buyurduğu ni'met-i celîlesini tahattur ediniz ki siz yekdiğerinizle a'dâ iken hâlık-ı rahîminizin ahkâm-ı kudsîsi beyninizi te'lif eyledi bir sûrette ki: ni'met ve inâyet-i rabbâniyyesi bereketiyle cümleten kardeş oluverdiniz.

ahkâma başladı. Nihâyet bir dereceye vardı ki milyonlarca kimseler nûr-ı islâmıdan istinâre eylediler.

Âfitâb-ı islâm şarkı ve garbı müstağrak-ı envâr-ı fuyûz eyledi. Dîn-i celilden bî-nasîb olan milel-i sâire bile ümmet-i islâmiyyenin âdât ve şerâyi'ini ve 'ulûm ve sanâyi'ini numûne-i imtisâl eylediler ve eylemektedirler. **Büniye'l-islâmü alâ hamsin şehâdeti en-lâ ilâhe illallâhü ve enne Muhammeden rasûlullâhi ve ikâmi's-salâti ve itâi'z-zekâti ve savmi ramazâne ve hacci'l-beyti meni'stetâ'a ileyhi sebilen**¹³ hadîs-i sahîhi mefâdıncı binâ-yı islâm olan evâmîr-i hamse-i ilâhiyyeyi pîş-i nazar-ı dikkate alalım. Birincisi Hâlık Teâlâ hazretlerinin vahdâniyyetini ve a'zamu'l-enbiyâ efendimizin nübüvvetini lisânen ikrâr ve kalben tasdîktir ki ahlâkın ess'ül-esâsıdır. Hâlıkı inkâr ediş kadar humk u cehl olmaz. Mezan o cür'et-i habîsede bulunan sefâhetin îrâd ettikleri herzeleri her asırda ulemâ-yı edyân redd ü ibtâl ederek onlara bir delîl-i ihticâc bırakmamışlardır. Sözleri yalnız küfür ve inattan ibâret kalmıştır.

[9] Vücûd-ı Bârî'ye en aklî bir delîl-i vâzıh rûy-i zemînde yaşayan insanların kısm-ı a'zamı zât ü sıfât-ı ilâhiyyede ihtilâfları varsa vücûd-ı Bârî'yi tasdîk eylemeleri ve münkirînin bir şîrîme-i kalîle-i makhûre kalmalarıdır. İ'tirâf-ı ulûhiyyet-i akl ü iz'ân ile müşerref olan ebnâ-yı Âdem için muktezâ-yı hilkat olduğu cihetle hiçbir millet şerîate intisâbı olmayan hukemâ bile zât-ı ulûhiyyeti i'tirâf eylemektedir. Velhâsıl bu mes'ele hallolunmuş ve bitmiş ve meydân-ı bahs ü cidâlde muvahhidîn küy-i muzafferiyeti kazanmıştır. İsteyen kütüb-i akâide mürâcaat eylediği gibi tarafeynin mübâhesât-ı mufassalasını ve nefice-i bahsi görür. Gelelim tasdîk-i vücûd-ı Bârî'nin âlem-i insâniyyete fevâid-i azimesiyle inkârın vehâmetine Allah'tan korkmayan hiçbir şeyden korkmaz ikâb-ı uhrevîyi göz önüne almayınca zânî, hayırsız, sarhoş, hâin, âsî, müfsid, zâlim, kâzib, müfterî, hasûd, kindâr, kavvâd olmaklığa pek çabuk cesâret ediliverir. Bu husûsa müteallık îrâd-ı emsâle hâcet yoktur. Herkes ednâ mülâhaza ile zihninde bulabilir. Aklen, hikmeten, tecrübeten, târihen müsellemler ve müttefekun aleyhtir. Akvâm-ı beşeriyyenin râhatı mübâlât-ı dîniyyesi nisbetindedir. Her hangi kavimde dinsizliğe meyelân çoğalmışsa her hangi milletin kütüb-i münezzele ve şer'iyyesine eyâdî-i ağrâz karışmışsa o nisbette râhatları, ittifaqları karîn-i insilâb olmuştur.

[10] Bi-havli'llâh ve'l-minneh Cenâb-ı Nâsihu'l-edyân aleyhi ve alâ âlihi salevâtü'l-mennân efendimiz hazretlerinin te'sîs ve eimme-i ehl-i sünnetin tefsîr ve tavzîh buyurdıkları dîn-i mübîn misâl-i hisnû'l-hasîn üstüvâr ve metîn olup mülûk-i islâmiyye ve ale'l-husus selâtin-i Osmâniyye dahi hâmiyân-ı dîn oldukları cihetle daima efkâr ve kirdârlarını o destûr-i lâhûtîye tatbîk ve reâyâ-yı İslâmiyyeyi bu

Burada ni'metten murâd-ı ilâhî başlıca seyyidü'l-enbiyâ efendimiz hazretlerinin bi'setiyle onların hürmetine inâyet buyurulan Kur'ân-ı azimüşşân ve sair eltâf-ı rabbânîdir.

¹³ [İslâm beş şey üzerine bina edildi: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in onun peygamberi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak, gücü yetenlerin hacetmeleri.]

meslek-i kavîme sevk ve teşvîk eylemeleri sebebiyle gerek dîn, gerek ehl-i dîn her türlü muhâtaradan kat'iyen emindir.

Din, böyle metîn olup e'âzım-ı millet dahi himâyeye eyledikleri ve ekser halk ittibâ' eylediği halde içlerinde bazı kimselerden yolsuz hareketler zuhûr eylese bile esasî mütezelzil edemez. Mücrimîn-i islâmîye âhirü'l-emr cenâb-ı pîr efendimiz:

Bî-edeb hâzır zi-gâib hoşterest

Halka gerçi keş buved ney ber-derest¹⁴

Buyurdukları vechile bâb-ı emâna ilticâ ederler. Bazı gurûh-ı mekrûh dahi zî-islâmîde görünerek bâtınen dâire-i islâmîyyetten [11] bîrûn oldukları meşhûd ve mesmû' olmakta ise de onlar bahs-i islâmîyyetin hâricinde bir takım erâzildir. Nifâk gibi bir sıfat-ı mel'ûneyi takınarak ne kadar zî-iktidâr olsalar bile zümre-i celîle-i islâmîyye arasında muhakkarâne yaşar bir takım cühelâdır. Azamet-i islâmîyyeyi bi-hakkın tahkîk ve takdîr şöyle dursun dînden icmâlen bile haberdâr değillerdir yalnız nefis ü hevâlarının merkûbu olup nereye sevk olunurlarsa o cihete giderler. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'in tenzîl-i celîlinde **Ülâike ke'l-en'âmi bel hüm edall** onlar hayvan gibidirler belki daha dalâlette kalmışlardır, buyurduğu behâim bunlardır. Bunlar sâyesinde yaşadıkları dîn ü devletten rû-gerdân olan gayretsiz, hamîyyetsiz, vicdansız bir alay mahlûktur ki onlardan elden geldiği kadar mücânebet elzemdir. Hele bunları kandırmaya, islâha uğraşmamalı kalpleri **fehîye ke'l-hicâratî ev eşeddü kasveten** kalpleri taş gibidir yahut daha ziyâde katıdır dâğ-ı hirmâniyla mahtûm olmuştur.

Tasdîk-i vücûd-ı Bârî'nin âlem-i insânîyyete olan fevâid-i azîmesinin başlıcalarını söyleyelim. Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn'in mevcûd ve kâffe-i eşyânın hâlik ve râzıkı olup cümlelerin hayât ü memâtı, sevâb ve 'ikâbı yed-i kudret-i celâliyyesinde olduğunu kâlen, kalben tasdîk eden zât, bâlâda serdolanun rezâil-i ahlâktan müctenib ve itâat, muhabbet, hamîyyet, gayret, şecâat, şefkat, hilm, sehâ, muâvenet, tahâret [12] iffet, salâh, sıdk, emânet, hikmet gibi hasâil-i cemîle ile muttasıf olur. Reviş ve ahlâkında kusûru bile olsa (berr ü yabanda kalmış kara câhil olmadıkça) ale'l-ekser elbette tashîh-i ahlâk eder ve ba'd-ı zamân

Rahmeteş râ behâ nemî-cüyed

Belki û râ behâne mî-cüyed

Rahmet-i rabbâniyyesine bahâ istemez belki ibâdı tarafından tazarru' vesâire gibi bahâne arar mefhûmunca usât-ı müslimîn için bî-hadd-i pâyân olan deryâ-yı bî-kerân rahmet-i Yezdân'dan reyyân olarak âlem-i naîm-i ebedîye gider. Tasdîk ve inkâr-ı nübüvvet husûsundaki fevâid ve mazarrat dahi tafsîlât-ı mesrûdeye mûmâsildir. Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn'in irsâl-i rusûldeki hikmet-i bâliğa-i rabbâniyyesi hakikaten bir ni'met-i azîmedir. Bilâ-tebliğ-i rusûl isbât-ı vacîb

¹⁴ Bâb-ı rahmet-i ilâhiyyeden dûr olmayan mücrim, dûr olan edepsizden iyidir. Halka eğri bile olsa yine kapının müteallâkâtından değil midir? [Mesnevî, II, 1360.]

mümkün olsa bile mûcib-i rızâ ve gazab-ı ilâhîsi olan ahvâl ve ef'âli ale'l-husûs mazhar-ı kurb-ı Yezdânî olmayı bildirmek için beşeriyet ve melekiyyeti, mâddiyyet ve ma'neviyyeti câmi' bir merd-i kâmil olmalıdır ki hem âlem-i ma'nâyâ su'ûd hem makâm-ı beşeriyete hûbût edebilsin tâ ki avâlim-i lâtife ve nûrâniyyeye mensûb olan ol merd-i kâmil vâsitasıyla hazîz-i kesâfet ve zulmette kalmış olan insanlar rızâ-yı Rabbânîyi kazanıp isti'dâdları derecesinde mazhar-ı şeref-i takarrub olalar.

İşte o sıfatlarla mevsûf enbiyâ-i 'izâm aleyhimü's-selâm hazerâtıdır.

[13] Şerâit-i islâmdan biri de 'imâd-ı dîn olan salât idi. Salât dahi ahlâkın pek mühim kısımlarını câmi'dir. Evvelâ abdest nezâfeti insana i'tiyâd ettirir, hayâtın bir rûkn-i mühimmidir. Uhuvvet-i beşeriyenin başlıca şerâitindedir.

Salât, küçüklerden birinin büyüklüğü hadd-i vasfa gelmez bir zât huzûrunda nasıl durması, nasıl oturması, ta'zîm etmesi, söylemesi lâzım gelirse cümlesini câmi'dir, tavzîhe hâcet yoktur, her mü'min zihninde bulur.

Savm -esas mevzûundan hârice çıkmamak, yani tenevvu'-i taâm, kesret-i ekl olmamak şartıyla- vücûda ne kadar nâfi' olduğu tıbben müsbettir. O ahlâk-ı insâniyyeye olan hüsn-i te'sîri gözümüzle her ramazan gördüğümüz şeydir. Sehâ, salâh, şefkat, sıdk, istikâmet velhâsil mehâsin-i ahlâka verziş ve mesâvi-i ahvâli terk ve ramazân-ı mağfiret-nişânın ezhân-ı islâmda hâsil eylediği hüsn-i te'sîr semerâtındandır.

Edâ-yı hacda emr-i rabbânîye inkıyâd gibi bir fazîlet-i mebrûke mevcûd olduktan başka icrâ-yı fisk u cidâl kat'iyen menhî olmakla bu iki büyük fi'l-i kabîhi terk zarûrî olduğu gibi o müddet içinde ziyâret-i buldân ve teksîr-i ma'lûmât ve tebdîl-i hevâdan mütahassıl bir takım maddî, ma'nevî istifâdeler ve fukarâyâ ve mesâkîne bezl-i atâyâ ve ale'l-husûs edâ-yı hacda bir çoğu idrâk-i ifhâmdan âlî izhâr-ı ubûdiyyetleri de

[14] şâmildir ki tafsîli mûcib-i tatvîldir. Hele ekser huccâc ba'de'l-hac bütûn bütûn me'âyib ve mesâviden destkeş-i ferâğ olarak mehâsin-i ahlâk ile tezyîn-i zât u sıfât eylemesi her an meşhûdumuz olmaktadır.

Zekât, ebnâ-yı dîne teâvün gibi bir meziyyet-i ulviyyeyi hâizdir. Binâen aleyh meşâyih-i izâm zekâtı her şeye ta'mîm eylemişlerdir. Meselâ ilmin zekâtı benî nev'ini ta'lîm eylemek, aklın zekâtı dîn ve devletin menâfi-i mâddiyye ve ma'neviyyesini muhâfaza eylemek. Kıs alâ hâzâ. Fukarânın zekâtı dahi zekât-ı ağniyâyâ göz dikmemek ve i'timâd eylememektir. İşte numûne ve deryâdan bir katre olarak îrâd ve tafsîl edilen şu ferâiz-i hamsenin mutazammın olduğu terbiyeyi düşünmeli de sâir bir takım evâmir-i rabbâniyye ve nebeviyyede meknûz olan cevâhir-i ahlâkı ona kıyâs eylemeli. Velhâsil ibâdâtın maksat tekarrub ila'llâh ve ibâdât ise -bâlâda serdolunduğu vechile mehâsin-i ahlâk cümlesinden olup bu da

kitap ve sünnete¹⁵ iktifâ ile hâsıl olur. Dünyevî, uhrevî ihsân buyurulan eltâf-ı rabbâniyye ibâdât mukâbili değildir. Ancak ibâdât sebab-i rızâ-yı kâzî'l-hâcâtıdır. İşte mücib-i şirk ve küfr olan akvâl ve ef'âlden ictinâb ile azâb-ı ebedîden tevakkî eylemekliğe takvâ ve bu evsâfı hâiz olan zâta muttakî derler ki derecât-ı selâse-i takvânın üçüncüsüdür. Derece-i sâniyesi küçük, büyük günahların kâffesinden müctenib olmaktır. [15] Derece-i ûlâ ve mertebe-i bâlâsı mâsiva'llâhtan terakkî ve teberrî eylemektir ve sırrını gayrıdan tenzîh ve tathîr kılmaktır ve hattâ kendini müttakî bilmekten dahi tenzîhtir ki bi-hakkın takvâ budur. **Vetteku'llâhe hakka tukâtihî** bu makâma işârettir.

Sûfiyyeden biri, **hâzâ kalbî fettîşûhu fein vecedtüüm fihî gayra'llâhi fenbisûhu**¹⁶ demiştir. **İnne ekrameküm 'inde'llâhi etkâküm**¹⁷ tâc-ı izzetiyle ser-bülend olan zevât bu zümre-i celîledendir. Bunlar inde'llâh en kerîm, celîl, azîz, efdal olan vücûd-ı mukaddesedir. Bunlar, **ve men yetteki'llâhe yec'al lehü mahracen ve yerzühü min haysü lâ yahtesib** âyet-i kerîmesi misdâkıncâ mühimmâtân-ı mâide-i gaybiyye oldukları ve **inne'l-müttakîne fi makâmin emîn** nazm-ı celîli mefhûmunca ümenâi'llâhtan buldukları için hiçbir kimseye arz-ı ihtiyâc etmez, Allah lâfz-ı şerîfi cemî-i sîfât-ı kemâliyyeyi şâmil ism-i zât-ı hazret-i vâcibü'l-vücûddur. Bazılar iştikâkına kâil olup her biri bir mana verdiler, küh-ni zât-ı ilâhiyye gibi ism-i zât-ı rabbâniyyenin dahi hakîkatine akıllar eremedi, kimse müddeâsına muknî' bir delîl getiremedi. Bu hususta ulemâ-i kirâmın yirmi kadar akvâl-i muhtelifesi vardır. Tefsîr-i Beyzâvî'nin ve Tefsîr-i kebîrin evâilinde bu husûsa müteallık mebâhis-i kâfiyye görülür.

[16] Esah akvâl 'alem ve gayr-ı muştak olmasıdır. Bu zehâb ta'zîm-i rabbânî için en doğru bir meslektir. Fahr-i Râzî de bu re'yi iltizâm ediyor velhâsıl Allah lâfz-ı şerîfi esmâ ve sîfât-ı ilâhiyyenin kâffesinin hâvî olduğu manayı câmi' bir nâm-ı vahdet-ittisâmıdır. Pek çok meşâyih indinde ism-i a'zam budur. **Ve le-zikru'llâhi ekber** ve **Kul'llâhü sümme zerhüm** âyet-i kerîmeleri buna delâlet eder. Ve **Yâ eyyühe'llezîne âmenü'zkerü'llâhe zikran kesîran, Elâ bi-zikri'llâhi tatmeinnü'l-kulûb** gibi pek çok âyet-i kerîmede Allah ism-i şerîfinin mezkûr olması o ismin zikrolunmasına delâlet eder. Cemî-i meşâyih-ı kibâr ezkâr-ı aliyyeleri içinde Allah lâfz-ı şerîfini buldurmışlardır. Ezkârını yalnız Allah lâfz-ı şerîfine münhasır kılan câmi-i esmâ ve sîfât olduğunu teemmül eylemiştir.

Cenâb-ı pîr-i destgîr efendimiz hazretlerinin de mezhepleri bu olmalıdır ki ahlâf-ı kirâmına tevdi' buyurdıkları ezkâr yalnız Allah lâfz-ı şerîfidir.¹⁸

¹⁵ Kur'an ve hadis.

¹⁶ İşte kalbim, teftîş ediniz. Eğer Allah'tan gayrıyı bulabilirsiniz o kalbi çıkarıp atınız.

¹⁷ Şüphesiz Allah katında en değerli olanınız, en takvâlî olanınızdır.

¹⁸ Bir meclis-i fezâil-i enîsde turuk-ı aliyye-i sâirede meselâ Hay, Hû, Dâim, Kayyûm gibi esâmî-i kudsiyye ile icrâ-yı âyin eylediği halde niçin tarikat-ı aliyye-i mevleviyyede ezkâr, Allah ism-i şerîfine inhisâr edildiği fakîr-i hakîrden istifsâr olundukta Eleyse'llâhü bi-kâfin abdeh, Allah kuluna kâfi değil midir, âyet-i kerîmesiyle mukâbele olunmuştur.

[17] Sır gizli, alâniyye âşikâr ma'nalarındadır. Hâsıl-ı mana, ey rehrevân-ı tarîkat, ey ihvân-ı dîn, - kütüb-i islâmiyyede ve lâsiyyemâ mağz-ı Kur'ân olan Mesnevî-i şerifte beyan buyurulduğu vechile – gizli ve âşikâr mûcib-i takarrub ve sebep-i rızâ-yı rabbânî ve nebevî olan mehâsin-i ahlâkî hâiz ve bâdi-i gazab-ı kakhârî ve vâsita-i hirmân-ı şefâat-ı Muhammedî bulunan mesâvî-i ahlaktan müctenib olmanızı size tavsiye ederim.

Ve bi-killeti't-taâmi

Az yemek yemenizi size tavsiye ederim. Killet, azlık; taâm, yemek demektir.

Vesâyâ-yı mevleviyyeden biri de killet-i taâmdır. Az yemek vücûda fevâyidi ve çok yemenin mazarratı hakkında pek çok söz kaleme alınmış ise de biz onun menâfi' ve mezâr-ı ma'neviyyesinden bahseylemekliği esas ittihâz ile maddî sûd u ziyânına müte'allık dahi bazı fikirât-ı mühimme îrâd edeceğiz. Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn: **Vellezîne keferû yetemette'üne ve ye'külüne kemâ te'külü'l-ben'âmu ve'n-nâru mesven lehüm**¹⁹ âyet-i kerîmesinde küffârın behâyim gibi yediklerini sûret-i zemmde beyân – ve kesret-i ekl tâatte keslân ve ahlâkta mesâviye meylân hâsıl eylediğinden kesâfet ve zulmet-i beşeriyeyi taz'îf edip nûrânî olan îmân-ı kâmil olduğunu fermân buyurmuşlardır.

El-hâsıl **yü'minüne bi-ba'zi'l-kitâbi ve yekfurüne bi-ba'z** kitabın [18] bazısına iman ederler, bazısına muhâlefet eylerler âyet-i kerîmesi mefâd-ı kudûsînce **külû ve'srabû ve lâ-tüsrifû** – yiyiniz, içiniz ile amel edip de ve lâ-tüsrifû –israf etmeyiniz emr-i rabbânîsinden ağmâz-ı ayn etmemeli, fahr-i âlem efendimiz hazretleri **“iyyâküm ve'l-batanete feinnehâ müfsidetün li'l-bedeni mûrisetün li's-sekâmi mûksiletün ani'l-'ibâdeti”** hadîs-i şerîfiyle vücûdu muhrib, illeti mevris ve ibâdette keslânı mûcib olan imtilâdan nehy buyurmuşlardır.

İbâdet, kâffe-i evâmîr-i ilâhiyye ve nebeviyyenin esâs manasını şâmil bir kelime olmakla oburluğun mazarrat-ı maneviyyesinin ne kadar azîm olduğu zâhirdir.

Mâ melee ibnü âdeme viâen şerran min batnihi hasibe'bne âdeme lakîmâtün yekumne sulbehû fein kâne ve lâ bûdde fesülüsün li't-taâmi ve sülüsün li's-şerâbi ve sülüsün li'n-nefesi²⁰ hadîs-i şerîfinin mefâdi fevkalâde perhîzkârlığa îtinâyı âmir ve idâme-i sıhhat için bir düstûr-i lâ-yeteğayyerdîr. Mide dolu olduğu müddet kuvve-i fikriyye nâim ve hâssa-i hikmet zâil olur. A'zâ ibâdet ve amelden kalır. Cenâb-ı pîr efendimiz:

¹⁹ Muhammed Süresi, 47/12.

²⁰ Âdemoğlu karnından daha şerli bir şey doldurmadı. Âdemoğluna kendisini ayakta tutacak birkaç lokma gerekli ve yeterlidir. Karnının üçte biri yemek için, üçte biri içecek için ve üçte biri nefes içindir.

**Behr-i lokme geşte lokmânî grev
Vakt-i lokmânest ey lokme berev²¹**

beyt-i Mesnevîsi ile

[19] **Ey merd semâ'-ı mi'de râ hâlî dâr
Zîrâ çu tehîst ney koned nâle vu zâr
Çun por kerdî şikem zi-levs besyâr
Hâlî mânî zi-dilber u dest u kenâr²²**

Rubâi-yi şeriflerinde müridânının killet-i taâma tahrîs ve hisse-yâb-ı nevâl-i ma'rifet olmayı huluvv-i mi'deye tahsis buyurmuşlardır.

Kitâb-ı Kelîle ve Dimne'de “efkârı batn u fercine²³ münhasır olan behâyimden ma'düddur” diyor. Yahyâ bin Mu'âz-ı Râzî: “Doyuncaya kadar yiyen kimsenin kalbine perde çekilir. Umûr-ı uhreviyyesini düşünemez, tehzîb-i kirdâr u reftâr edemez, gözüne uyku gelir. Bedenini izrâr etmiş olur. Cismine kesl ârız olur, mesâlih-i dîniyye ve dünyeviyyesini yoluna koyamaz.” demiştir.

Meşâhîr-i rabbâniyyûndan Bîşr-i Hâfî'ye “gusl-i cum'a”yı sormuşlar. “Karnını gusl eyle, kalbini mâ-siva'llahtan tathîr et, gusl-i cum'aya hâcet kalmaz” buyurmuşlar.

[20] Ekâbirden biri de “karnını hazîne-i şeytan kılma ki istediğini doldurmasın” demiş. Yusuf aleyhisselâma: “Bunca hazâine mâlik olduğun halde niçin karnını doyurmazsın” demişler, “karnımı doyurursam açları unuturum” buyurmuş. Cenâb-ı sultânü'l-enbiyâ efendimiz hazretleri: “bir adam kırk gün taâmını et yemeğe münhasır kılarırsa kasvet-i kalp getirir ve kırk gün eti terkederse sû-i ahlâk îrâs eder” buyurmuşlar. İşte bu hadîs-i şerîf de taâmda i'tidâli emreder. Şeyh Sa'dî'nin:

**Ger gul-şeker horî be-tekelluf ziyân koned
Ver nân-ı hoşk dîr horî gul-şeker buved²⁴**

Beytiyle vaktinde taâm eylemenin nef' u hikmetini anlatmak istemiştir. Hazret-i Lokman dahi oğluna “en güzel yemeği ye ve en mükemmel yatağa yat” demekle az yiyip çok yürümeyi remzen anlatmıştır. Ve yine “ağdıyede perhiz eden edviyeye muhtâc olmaz” demiştir.

²¹ Lokman lokmaya mukayyed oldu (îrâd-ı hikmetten geri kaldı) şimdi Lokman'ın lüzûmu sırasıdır, ey lokma, sen git.

²² Ey ehl-i semâ', mideyi hâlî tut zîrâ ney boş olduğu için sadâ veriyor, eğer karnını birçok yemekten doldurursan şâhid-i mâârif ve fuyûz-ı rabbâniyi der-âgûş eylemekten mahrum kalırsın. [Dîvân-ı Şems, Rubâî No: 882]

²³ Ferc, erkeğin âlet-i tenâsülüne de, kadının mevzi'-i ma'hûduna da itlâk olunur.

²⁴ İştihâsız gülbeşeker yersen mazarrat verir. Kuru ekmeği geç geç yersen gülbeşeker yerine geçer.

Arablar “kül kalîlen te’iş tavîlen” az ye ki çok yaşayasın, derler. İmam Ali kerrema’llâhü veheh efendimiz hazretleri bir gece İmam Hasan bir gece İmam Hüseyin bir gece Hazret-i Abdullah bin Ca’fer radiyallâhü anhümün hânelerinde iftar buyurup her defasından iki üç lokmadan ziyâde yemezlermiş. Hazret-i Fârûk-ı A’zam Azzamallâhu [21] zikrahû efendimiz buyururlar ki: Cenâb-ı risâlet-penâh efendimizin hâne-i saâdetlerinde iki türlü yemek bulunursa elbette birini fukarâya tasadduk buyururlardı. Hukemâ-yı Arab: “**aklil taâmen tahmid menâmen**” az ye, rahat uyu, derler. Bir hakîme “hangi taâm iyidir?” demişler, “açlık” cevâbını vermiş. Hakîmin maksadı mümkün olduğu kadar mi’deyi boş bulundurmanın beden ve ahlâka te’sîr-i azîmini beyândır.

Nitekim “perhîzine dikkat eden mehâsin-i ahlâkına dikkat etmiş olur” demişlerdir.

Semüre bin Cündeb’e: “oğlun o kadar yemek yedi ki helâk oluyordu” demişler, “olsa namazını kılmazdım” demiş. İbn-i Semüre gibi ekle “**Haleka’llâhü li’l-hurûbi ricâlen ve hulliknâ li-kas’atin ve serîdin**”²⁵ diyen ve her ne bulursa yiyen bir alay tenbellerdir ki ne dîne ne dünyaya faydaları olmaz. Nitekim merdlikten bî-nasîb olan bu gürûhun mezemmetinde denilmiştir:

İzâ târati’l-usfûru târe fuâduhû

Ve leysün hadîdü’n-nâbi inde’s-serâidi²⁶

[22] Yine bu zümreden bir pîr-i fânîye: “ne kadar güzel yemek yiyorsun” demişler, “doksan senedir bundan başka ne ma’rifetim var?” demiş. Ümerâ-yi Emeviyye’den Müslim bin Abdilmelik Kayser-i Rûm’a: “Sizde hangi âdemi ahmak sayarlar?” demiş, şu cevâbı almış: “eline geçeni karnına dolduran şahsı!”. Bukrat’a: “Pek az yiyorsun, sebebi nedir?” demişler, “ben yaşamak için yerim, başkaları yemek için yaşarlar” cevâbını vermiş.

Hordenet ez-berây-i zîsten est

Zîsten ez-berây-i horden nîst

Bir Şamlı, bir Medîneli zâta: “neden fukahânız bizim fakîhlerimizden mükemmel ve delileriniz bile bizim mecânînimizden zariftir?” diye suâlîne: “Açlıktan! Görmüyor musunuz, udun bile sadâsındaki letâfet derûnunun sâf ve hâlî olmasındandır” demiş. Buraya kadar âyât ve ehâdis-i hikemiyyâttan ke’ş-şemsi fî vasati’n-nehâri âşikâr oldu ki kesret-i taâm gerek kalbi gerek kalıbı imâte eder. Bahsimizi burada miskû’l-hitâm eylemek için sultânü’l-enbiyâ ve seyyidü’l-evsiyâ aleyhimâ salevâtü’r-rabbî’l-a’lâ efendilerimizin birer kelâm-ı hikmet-ittisâmını îrâde eyleyelim. Ruviye an Huzeyfetin radiyallâhü anhü ennehû kâle, kâle rasûlullâhi sallallâhü aleyhi ve selleme: “Men kalle taâmuhû sahha batnuhû ve

²⁵ Cenâb-ı Allah harb ve cidâl için başka ricâl yaratmıştır. Biz çanak ve tird için yaratıldı.

²⁶ Bir yerden ansızın bir serçe uça korkusundan aklı başından gider fakat önüne tird sahanı gelince pençe-i âhenine sahip bir gazanfer-i ejder-savlet kesilir.

safâ kalbuhû".²⁷ Ve kâle Aliyyün kerremallâhü vecheh: "el-batnetü tüzhibu'l-fatnete". İşte evvelki hadîs-i şerîf ile fer'î kelâm-ı nübüvvet olan şu [23] hikmet ilhâm-ı redîften pedîdâr oluyor ki dîn-i mübînin yemek husûsunda dahi bize telkîn eylediği kâide hem vücûdumuzun selâmetine hem akl ü kalbimizin safvet ü kâbiliyyetine hâdimdir.

El-hâsıl batnın iffet ü hiffeti kalbin nûrâniyyetini aklın izdiyâdını mücibtir. Bir âkıl-ı pâk-dîn için mehâsin-i ahlâk hâsıl ve hüsn-i ahlâk ashâbı ise telâkkî-yi maârif-i rabbâniyyeyi kâbil ve âhirü'l-emr aksâ-yı maksada vâsıl olur.

Ve bi-killeti'l-menâmi

Az uyumanızı vasiyyet ederim. Killet-i menâm bilhassa seyyidü'l-enâm aleyhisselâm efendimiz hazretlerinin her şâm-ı siyeh-fâmnda devâm ve ilâ âhiri'l-ömr ihtimâm buyurdıkları sünnet-i seniyyelerinden olmakla kâffe-i evliyâ-yı kirâm ve sâlikîn-i izâm ve eimme-i müctehidîn-i dîn ve sâir sulehâ-yı müslimîn aldıkları lezzet ve hâsıl eyledikleri kurbet derecesinde ibâdât-ı mütenevvi'a ile ihyâ-yı leyl eylemek cihetine meyl ettikleri ma'lûm ve her birerlerinin mücâhedât-ı azîmelerine dâir rivâyâtın ekseri meşhûrdur. Kesret-i nevmin bedene olan mazarrâtı inde'l-etibbâ meczûmdur. Ez-cümle maîşet-i insânîyi üç vechile ızrâr eder. Birincisi, ne kadar çok uyunulursa insan için dakikası dünyalar değen hayâtı o kadar mahveder. İkincisi, kesl-i îrâs eyleyerek intizâm-ı maîşetini rahne-dâr eder. Üçüncüsü, hareket-i demâğı tedricle ta'til ederek insana humk îrâs eyler ki üçü de gerçekten dehşetlidir. Eşrefü'l- [24] enbiyâ aleyhi ekmelü't-tehâyâ efendimiz hazretleri "eşrâfû ümmeti hameletü'l-kur'âni ve ashâbü'l-leyli" hadîs-i şerîfiyle ümmet-i merhûmelerinin eşrâfı hâfızlar ve ihyâ-yı leyâl eden müttakiler olduğunu beyân buyuruyorlar. Hafaza-i Kur'ân'ın şerâfeti iki cihettedir. Biri hazîne-i dâr-ı ilâhîdir ki azamet-i şânları muhtâc-ı îzâh değildir. İkincisi essü'l-esbâb-ı dîn ve belki "lâ ratbün ve lâ yâbisün illâ fî kitâbin mübîn" mantûk-ı celîlince hâvî-i ulûm-i evvelîn ve âhirîn olan kânûn-i rabbü'l-âlemîne mâlik olduğu cihetle hâl ü fâlnı i'tikâd ve a'mâlini ona tatbîk ederek saâdet-i dâreyini hâiz olur ve ihvân-ı dinlerini dahi ihdâ ve irşâd eylerler. İhyâ-yı leyâl eyleyen zâtın şerâfeti şöyledir ki bu meslek-i cemîl takvâdan ileri gelir. Takvâ rızâ-yı hâlık-ı teâlâyâ muvâfık a'mâl ve i'tikâdda bulunmak demektir. Binâen aleyh merd-i müttakînin ekrem ve eşref olduğu nass-ı sarîh ile sâbittir. Beyân olunduğu vecihle eser-i celîl-i nebiyy-i celîlede iktifâ eylediğinden makbûl-i seyyidü'l-enbiyâ olur. Makbûl-i nebiyy-i zîşân, eşref-i zümre-i insandır.

Merd-i âkıl odur ki mezra'a-i uhrâ olan bu dünyâda zahr-i âhireti tedârik eyleye, yoksa Hakîm Sa'dî'nin:

Hâb-ı nûşin-i bâmdâd-ı rahîl

Bâz-dâred piyâde râ zi-sebîl²⁸

²⁷ Az yemek yiyen sıhhat-i vücûd, safvet-i kalbe mâlik olur, mefhûmudadır.

²⁸ Sefer sâhibinin tatlı uykusu piyâdeyi yolundan alıkor.

Beyti mefâdına mâ-sadak düşerek desthâ-yi teğâbün olur. Nitekim [25] Hazret-i Süleyman aleyhisselâma mâder-i âlf-güherleri “evlâdım çok uyuma zîrâ erbâb-ı nevm kıyâmette müflis olarak haşrolur” diye nasihat eylemişlerdir. Yine demişlerdir ki: “ümem-i sâlifenin sebab-i helâk ve inkırâzı kesret-i taâm ve menâm ve kelâmıdır.

İzâ kesüra't-taâmu fe'hazzirûnî

Feinne'l-kalbe yüfsidühü't-taâmu

İzâ kesüra'l-keâmü fe'sekkitûnî

Feinne'd-dîne yehdimühü'l-keâmü

İzâ kesüra'l-menâmu fe'nebbihûlî

Feinne'l-umre yenkusuhu'l-menâmu

İzâ kesüra'l-meşîbu fe'harrikûnî

Feinne'ş-şeybe yetbeuhu'l-himâmu²⁹

Ve Killeti'l-keâmî

Az söylemenizi size vasiyet ederim. Killet-i keâm ile emir buyurmalarından maksad-ı kutsileri kelimâtın içinden mâlâya'nüyi ifrâz ile kendine ve ebnâ-yı cinsine yarayacak sûrette îrâd-ı keâm eylemektir. Nitekim nesâyih-i kudsiyelerinin sonunda îrâd buyurdıkları “Hayru'l-Kelâm” dahi bu teveccühü te'yîd eder.

Eğer mutlak az söylemek olsa kelimât-ı muzırda dahi dâhil olur. Halbuki kendine ve ebnâ-yı cinsine muzır söz az söylene bile çok sözün hâsil eylediği muzırâtı icrâ edeceğinden nehy-i [26] kudsileri abes olmak îcâb eder. Kendi nâm-ı şeriflerinden birinin “Hâmûş” olması mâlâya'niden keff-i lisân buyurdıklarından dolaydır ve illâ eş'âr-ı âliyyelerinin ebyâtı milyonu mütecâviz ve sâir makâlât ve mektûbâtı dahi eş'âr-ı güher-bârları hacmine karîbdir. Killet-i keâm âmir ehâdis-i şerife dahi işbu mesrûdâtı müeyyedir. Buhârî-i Şerîf'ten menkûl **“Men kâne yü'minü billâhi ve'l-yevmi'l-âhiri fe'l-yekul hayran ev liyesmut³⁰”** ve Sahih-i Müslim'den mervî bulunup Ebû Müslim el-Eş'arî radiyallâhu anh hazretlerinin “efdal-i müslimîn kimdir yâ resûlallâh?” suâline cevâben “elinden ve dilinden kimseye zararı dokunmayan” kelâm-ı mu'ciz-nizâmlarını mübîn olan **“An ebî Mûse'l-Eş'ariyyi radiyallâhu anh ennehû kâle, kultü yâ rasûlellâhi eyyü'l-müslimîne efdalu, kâle men selime'n-nâsü min yedihî ve lisânihi”** ve kütüb-i sitte 'adâdında dâhil olan Sünen-i Tirmizî ve İbn-i Mâce'den me'hûz **“Min husn-i islâmî'l-mer'i terkühü mâlâ ya'nîhi³¹”** hadîs-i şerifleri ki killet-i keâm için delil-i kâfidir, Cenâb-ı Pîr efendimizin:

²⁹ Çok yemek yediğim vakit beni tahzîr ediniz zîrâ taâm kalbi ifsâd eder. Çok söylediğim vakit beni iskât ediniz zîrâ kesret-i keâm bünyân-ı dîni karîn-i inhidâm eyler. Çok uyuduğum vakit uyandırınız zîrâ uyku ömrü eksiltir. Çok ihtiyar olduğum vakit beni îkâz ediniz zîrâ onun akabinden ölüm hâzîrdır.

³⁰ [Kim Allah'a ve ahiret gününe inanırsa hayır söyleyin ya da sussun.]

³¹ [Kişinin anlamsız şeylerden uzak durması, onun İslâm'ının güzelliğindedir.]

Mâ râ çe ezân kıssa ki gâv âmed u har reft

Hîn vakt-i azîz est ezân arbede bâzâ³²

buyurdıkları lüzumsuz, menfaatsiz sözleri terk ile îcâbı vaktinde kelimât-ı nâfiada bulunmağı âmirdir. Bu yolda söz söyleyen zâtın elbette kalîlü'l-kelâm memdühü'l-enâm olması îcâb eder. İcâb-ı vaktinde diye kayıtladığımızın sebebini tavzîh edelim. Bir merd-i perhîz-kâr îcâb eylemezse nâfi' sözü söylemez çünkü erbâbı bulunmayan yerde kelimât-ı nâfia dahi [27] abestir veyahut bu vazîfe başka bir kimse tarafından îfâ olunacağını bilirken tekaddüm göstermek tecâvüzdür hattâ eimme-i hikem “bir mahalde söz söyleyip söylememek müsâvî olsa ihtiyâr-ı sükût etmelidir zira belki bazı efkâr îrâd ederken lâkırdı arasında mütekellimi ızrâr edecek bir söz zuhûr edebilir” demişlerdir. Kezâlik îcâb-ı vaktinde sükût eylemek, îcâbsız bir zamanda lâkırdı söylemekten daha muzırdır. Hakîm Sa'dî'nin:

Eger bînem ki nâ-bînâ vu çâhest

Eger hâmûş benşînem gunâhest³³

Du çîz teyre-i aklest dem furû besten

Be-vakt-i goften u goften be-vakt-i hâmûş³⁴

Beyitleri bu makâmda güzel bir delîl-i bî-adîldir.

Kuss bin Sâ'ide ve Eksem bin Sayfî birbirine müsâdif olup beynlerinde şu muhâvere cereyân etti:

- İnsanları nasıl bulursun?

- Acz ile mâli', kusurdan gayrı hâli bulurum. Fakat bir haslet var. Eğer onu isti'mâl ederlerse bütün ayıplarını setr ederler.

- O nedir?

[28] - Hıfz-ı lisân.

Dikkat buyurulsun ki susmak demiyor, az söylemek de değil. Hıfz-ı lisân mâlâ ya'nîden ictinâb ile kendine veya nev'ine makar olan kelimâttan ictinâba itlâk olunur ki işte selâmet-i insan ondadır çünkü söylemedikçe ekseriyâ selâmettedir fakat söylerse ya lehinde çıkar ya aleyhinde. Binâen aleyh esnâ-yı tekellümde teennî ve teemmülü insan kendine pîşe edinmeli. Şâirin:

Mâ in nedimtü alâ sükûti merraten

Ve lekad nedimtü ale'l-kelâmi mirâren³⁵

³² Öküz gelmiş, eşek gitmiş; bu masaldan bize ne? Hadi, dön geri, o kavgayı bırak, gel buraya, ne güzel zaman. [Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, Gazel no: 98.]

³³ A'mâyî ve önünde kuyuyu görüp de sesimi çıkarmazsam günahtr.

³⁴ İki şey hamâkate delâlet eder. Söylenecik zamanda susmak, susacak zamanda söylemek.

³⁵ Bir kere olsun sustuğuma nâdim olmadım fakat söylediğime peşimân olduğum pek çok vâki' olmuştur.

Kavli bu nükteye mebnîdir. Fusahâdan biri “**Kıh kâle ‘ammâ yefra’u fedâke**” demiştir ki zararı kendine âid lakırdıdan lisânını hıfz eyle, mefhûmundadır. Dühât-ı İslâmiyyeden Amr bin el-Âs: “Kelâm ilaç gibidir, azı nâfi’ çoğu muzırdır” kavliyle dahi hıfz-ı lisân hikmetine nazar eylemiştir. Kemâ kâle’ş-şâiru:

**İsrâfu zi’l-itnâbi fi’l-makâl
Edarru min isrâfihî fi’l-mâl³⁶**

El-hâsıl killet-i kelâm husûsunda pek çok eser vârid olmuştur ki ayrıca bir cilt kitap olur. Pek çokları hıfz-ı lisânî âmir olup bazısı da bütün bütün tekellümden ictinâba dâir ise de insanın [29] hayvânât-ı sâireden cihet-i rüchânından biri de nutk olup hele arz olduğu vecihle bazı kere söylememek dahi muzır olduğundan ekâbirin tekellümü men’ eylemeleri söz söylemek pek güç olması maksadına mebnîdir.

Pek ziyâde hoşuma giden fikirât-ı hikemiyyededir ki: Bir kimse Şa’bî’nin meclisine müdâvemet eder ve fakat hiç lakırdı söylemezmiş. Bir gün Hazret-i Şa’bî “Sen niçin lakırdıya karışmıyorsun?” dedikte, “Susarım sâlim olurum, dinlerim âlim olurum. Kulağımın vazîfesi (yani dinlemek) bana, lisânımın hizmeti başkasına nâfi’dir” demiştir. Ni’me’s-sâil ve’l-mes’ûl, bu bahsimizi de teberrüken Seyyidü’l-evsiyâ ve senedü’l-evliyâ efendimiz hazretlerinin nukt-ı güzîn-i hikmet-âgînleri karîn-i hüsn-i hitâm eyleyelim:

**Kâle Aliyyün kerrema’llâhü vecheh
İzâ temme’l-aklü nekaza’l-keîâmü**

Akl kemâle resîde olunca söz noksan-pezîr olur, demektir. Burada akıldan maksat akl-ı meâş ise kelâmın noksan-pezîr olması mâlâ ya’nîden ictinâb edilip kemâl-i teennî ve teemmül ile söz söylemektir ki bu sûretle edilen kelâm elbette müciz ve mu’ciz olur. Akıl ise³⁷ Cenâb-ı Pîr-i rûşen-zamîr efendimiz hazretlerinin

**[30] Her ki râ esrâr-ı kâr âmûhtend
Muhr kerdend u dehâneş dühtend³⁸**

Beyt-i Mesnevî’si mefâdinca maârif-i rabbâniyyenin bir kısmı ancak hâl ile ifhâm olunabilip orada zebân-ı kâl lâl olmakla bahsin kâbil olmamasıdır. Bir kısmı seyr ü sülûke âit makâlât olup bunun erbâbı avâma nispetle kalîl olduğundan ve bir de muntehâ-yı merâtibe âid sözler dahi yine rumûz ve işâretle ifâde edildiğinden yine “naksu’l-keîâm” sırrı âşikârdır.

³⁶ Sözü itnâb ile isrâfî malın isrâfından daha muzırdır.

³⁷ Akl-ı meâd: Abdi, kâbil-i visâl-i rabbânî olacak sûrette terbiye eden akıldır.

³⁸ Her kime esrâr-ı hakîkati öğretilirse ağzını dikteler ve mühür vurdular, demektir ki Men arafe’llâhe kelle lisânühû hadîs-i şerîfine işârettir.

Ve'hcuri'l-meâsî ve'l-âsâm

Bazı nüshada hıcr, bazısında hıcr lafzı görülmüştür. Hacr, hâ'nın harekât-ı selâsesi ve cîm'in sükûnuyla ve hucrân hâ'nın damme ve kesriyle men' eylemek, hecr ise zecr vezninde ve hicrân hâ'nın kesriyle terk eylemek ma'nâsınadır. Meâsî ma'sıyyetin cem'idir. Ma'sıyyet emre itâat ve inkiyâd eylememek ma'nâsınadır. Âsâm ism'in cem'idir, ism zenb, günah ma'nâsınadır.

Meâs ile âsâm'ın beyninde fark-ı azîm vardır. Tafsîli mücib-i tatvîl olduktan başka mezâlık-ı akdâm olan bahislerden olmakla bu kadarlık işâretle erbâbına terk edilmiştir. Cenâb-ı Pîr efendimizin meâsî'yi âsâm'dan evvel zıkr buyurduklarının sebebi evleviyyet terkinden ve ehemmiyet ihtirâzından nâşîdir.

[31] Meâl: Emirde itâat ve terk-i ma'sıyyet eylemenizi size vasiyet ederim. Burada me'âs ve âsâm mutlak zikrolunduğu cihetle şer'-i şerîfin ta'yîn eylediği her nev' me'âs ve âsâma şümûlü vardır. Elhâsıl şer'-i şerîfin nehy eylediği me'âsî ve âsâmdan tevakkî ediniz, demektir ki takvânın akvâm-ı selâsesini câmi'dir.

Şimdi terk-i zenb ü isyâna başlıca sebep olanları beyâna şurû' buyuruyorlar

ve muvâzabeti's-sıyâmî

Oruca müdâvemetinizi tavsiye ederim. Muvâzabet, bir şeyin icrâsına müdâvemet ve bir işi taahhüd ve iltizâm eylemek manalarındadır.

Savm-sıyâm, imsâk ve bir şeyin icrâsında ihtiyâr-ı sükûn eylemek manasındadır ki Fârisîsi perhîzdir.

Arabda takvâ, salâh, münker, silm, adl, zulm, ihsân gibi bazı kelimeler vardır ki manaları vâsî'dir. İşte savm dahi o cümledendir. Meselâ eklden, şürbden, cima'dan, tekellümden, zulmden, cürmden vesâireden tevakkî eylemek savmdır hatta savm-ı ma'rûfun kemâli bi-hakkın o emre imtisâl, nevâhîden ictinâb eylemekle hâsıldır. Yalnız ekl ü şürb ü cima'dan tevakkî, sıyâm-ı avâmdır. Burada lafz-ı sıyâmın ma'rûf bi'l-lâm³⁹ olması kâide-i nahviyyece ma'rûf savm-ı Ramazâna delâlet ederse mutlakâ ehyânen oruç tutmak velâ siyyemâ her nev' menâhîden perhîz eylemek manalarına da şümûlü vardır. Nitekim [32] meslek-i cemîl-i cenâb-ı pîr-i celîl böyle idi, **Este'izü billâh Yâ eyyühe'llezîne âmenû kütibe aleykümü's-sıyâmu kemâ kütibe ale'llezîne min kabliküm lealleküm tettekûn**⁴⁰ âyet-i kerîmesiyle cümle ümmet-i Muhammed'e farz buyurulan savmın fezâilî lâ-tüad ve lâ-tuhsâdır. Hazret-i Şeyh-i Ekber efendimiz Futûhât'da buyururlar ki: Savm lügatte rif'at manasına da gelir. Nitekim şems zevâle teâlî eylediği vakit "sâme'n-nehâr" derler. Derece-i savm sâir ibâdâtтан erfa' olduğu

³⁹ Bir kelimenin başına el harf-i ta'rîfi gelirse bu nâmı verirler ki ekseriyâ ma'rûf bi'l-lâm olan kelime bir şey-i ma'rûfa delâlet eder.

⁴⁰ Ey Allah'a îmân edenler! Sizden evvel gelen cemî-i ümeme olduğu gibi (ekl ü şürb ü cima'dan vesâireden tevakkî ederek kesb-i salâh eyleyesiniz ve ya cemî-i menâfiden perhîz ve envâ'-ı ibâdâta iştiğâl ile kâbil-i visâl olasınız diye) size dahi oruç farz kılındı. [Bakara Süresi, 2/183.]

için bu nâm ile tevsîm buyurulmuştur. Kütüb-i sitteden Sünen-i Nesâî’de Ebû Umâme’den rivâyet buyurulan:

“Eteytü ilâ Rasûlillâhi sallâllâhü aleyhi ve alâ âlihî fekulâtü Yâ Rasûlellâhi murnî bi-emrin âhuzuhü anke. Fekâle aleyhi ve alâ âlihîsselâm:

Aleyke bi’s-savmi feinnehû lâ misle lehû⁴¹ hadîs-i şerîfi bu husûsu müeyyedir. Savmda mana-yı rif’at olduğu ecilden sâim, sıfat-ı samediyete mazhar olur. Savm bî-misl bir ibâdet olduğu için cezâsı da “Leyse ke-mislihi şey’ün” oluyor. Bu nükteden nâşî [33] o Tâlib-i Mekkî hazretleri buyurmuştur ki: “ibâdet, sıfat-ı ilâhiyyeden bir sifata mazhar olunca onun cezâsı zâtü’llâhtır”. Kemâ kâle aleyhîsselâmu fî hadîsî’s-sahîhi muhbiran an rabbihî azze ve celle: “**Küllü ameli’bni Âdeme lehü ille’s-savmü feinnehû lî ve ene eczî bihi**”⁴². Bu hadîs-i kudsiden sonra artık fezâil-i savm hakkında tatvîl-i kelâma hâcet kalmaz. Savmın derecesi diğer ibâdattan refî’ olmasının sebebi perhîzdir. Rızâ-yı Bârî için ekl ü şürb gibi iki mühim ârzü-yi nefsanî terk ediliyor. Elden geldiği kadar muhill-i sıyâm olan harekâttan tevakkî ile kemâl-i savmı intâc eden evsâf ile ittisâfa sa’y ediliyor.

Kütüb-i sûfiyyeye mürâcaat edilirse görülür ki “tecû’u terânî, tecerredü tesilü⁴³” sırr-ı kudsisince irtikâ-i merâtibin vâsita-i yegânesi savmdır. Cenâb-ı Pîr efendimizin:

Âmed şehri-sıyâm sancak-i sultân resîd

Dest be-dâr ez-taâm mâide-i cân resîd

ve:

Ber-bend dehân ez-nân kâmed şukr-i rûze

Dîdî huner-i horden binger huner-i rûze

Matla’lı gazel-i şerîflerinden mâadâ savm hakkında birçok gazeliyyât [34] ve rubâiyyât-ı şerîfeleri ve Mesnevî-i şerifte hayli kelimât-ı kudsiyyeleri vardır çünkü terbiye-i nefis için medâr-ı a’zam ancak savmdır, fezâil-i mâddiyyesi de bî-haddir. Nitekim bir nebze bâlâda zikrolundu. Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin ve ekser ashâb-ı kirâmın ve kâffe-i ehlullâh-i izâm ve sulehâ-yı benâmın savma muvâzibetleri cümlece ma’lûm ve meşhûrdur hattâ günlerce ekl ü şürbe rağbet buyurmadıkları kezâlik mütevâtirdir.

Şu kadar var ki bu husûs ekâbir-i kirâma mahsûs olup bizim gibilere yalnız savm-ı mefrûzu edâ ve eyyâm-ı sâirede kesret-i eklden ictinâb kâfidir. İnsan vas’ı

⁴¹ Ebû Emâme buyurur ki: Fahr-i âlem efendimiz hazretlerine gittim. Yâ rasûlallâh, bana bir şey emr buyur da ben onu senden ahzetmiş olayım, dedi. Cevâben buyurdular ki: Sana savm emrederim ki ibâdatta onun misli yoktur.

⁴² Savmdan mâ’adâ insanın her ameli kendinindir (yani kendi terakkî-i merâtibi ve müsâb olması için işler). Lâkin savm benimdir cezâsı da visâlimdir. Zirâ sâim benim sıfat-ı samedâniyyem ile mevsûf olup zât-ı ecel ve a’lâm gibi bî-misl olan tâatımda bulundu.

⁴³ Perhîz eyle ki beni göresin, mâsivâdan tecerrüt et ki bana vâsıl olasın.

fevkinde mücâhedâta kıyâm edip de vücûdunu ve havâs ve kuvâsını ta'til etmek kat'ıyyen câiz değildir. Cenâb-ı risâlet-penâh efendimiz hazretleri hadîs-i sahîhlerinde “Nefsüke matiyetüke fe'rfuk bihâ⁴⁴” buyurmuştur.

Hattâ Hazret-i İbn-i Abbâs radiyallâhü anhümâdan mervîdir ki bir kimse huzûr-ı risâlet-penâhîde “Ben müddet-i hayâtımda gündüz sâim, gece kâim olarak imrâr-ı zamâna kâdirim, dedikte Hazret-i eşfaku'l-enbiyâ aleyhi ve alâ âlihî ezke't-tehâyâ efendimiz hazretleri “sen ona kâdir olamazsın, oruç tut, iftâr et, gece ibâdet et, uyu ve ayda üç gün sâim ol ki: Men câe bi'l-haseneti felehü aşru [35] emsâlihâ, âyet-i kerîmesi muktezâsınca her birine on sevap ihsân buyurulur, sıyâm-ı dehre bedel olur, buyurdular. Yine o zât-ı şerîf: Ben daha ziyâdesine tâkat getiririm, demekle buyurdular ki: Öyle ise bir gün oruç tut, bir gün iftar et ki bu savm-ı Dâvud'dur ve a'del-i sıyâmdır. Üçüncü merrede bu zât, bundan daha ziyâdesini edâ edebilirim, demesine cevâben aleyhisselâm efendimiz hazretleri, bundan efdalî yoktur, buyurmuşlardır.

Nefice-i kelâm vücûb-ı sıyâmdan merâm taklîl-i cimâ' ve şerâb ve ta'âm ve sâir menâhîden inkıtâ'-ı tâmdan nâşî kâlib-ı insânînin mâddî ve ma'nevî hâsıl eylediği istifâdeyi bizlere ifhâmıdır vesselâm.

Ve devâmi'l-kıyâmi

Salâta muvâzibeti size tavsiye ederim. Kıyâm lafzı sıyâm karînesiyle salât ma'nasındır ve bu manaya geldiği beyne'l-islâm mütedâvildir. **Kâimü'l-leyli ve sâimü'n-nehâri**, derler. Geceyi ibâdet ve gündüzü savmla imrâr eder, manası verirler yahut kıyâm bi-emri'llâhi demek olur ki bu sûrette umûm ibâdâta ve bilhassa salâta şâimildir.

Hâfizü ale's-salevâti ile me'mûr buyurulduğumuz 'imâd-ı dîn olan salât vesâil-i rabbânînin en büyüklerinden olup fezâilî hakkında âyât ve ehâdis ve kelimât-ı ekâbir bî-şumâr ve târik ve câhidi hakkında vârid olan ahkâm nâ-kâbil-i inhisârdır.

[36] Salâtın vesîle-i takarrub olması huzûr-ı kalbe mukârın olmak şartıyladır. Şart bulunmayınca meşrût da bulunmaz. Meğer ki inâyet-i rabbânî erişip huzûr-ı kalb tevfiik buyurula. Bu da yine elden geldiği kadar evâmir-i ilâhiye ittibâ'la hâsıl olur. Nitekim “**İnne's-salâte tenhê ani'l-fahşâ'i ve'l-münker**⁴⁵” âyet-i kerîmesi hem hakikat-ı salâtı hem de fazîletini muarriftir. “**Kad eflaha'l-mü'minûn. Ellezîne hüm fi salâtihim hâşi'ûn. Vellezîne hüm alâ salavâtihim yuhâfizûn**” âyet-i kerîmesi muğâyir-i rızâ-yı ilâhîde bulunmamak ve nâ'il-i eltâf-ı rabbânî olmak, salevât-ı hamseye devâm ve bunları kemâl-i huşû' ve huzû' ile edâya kasem eylemekle hâsıl olacağına dâldir. Rabbisinin azamet ü celâlet ü

⁴⁴ Nefsin senin matiyendir, seni taşır, ona rifk ile muâmele et.

⁴⁵ Salât a'mâl ve seyyie-i ahlâk-ı reddiyyeyi nehy ü izâle kılar, demektir. Binâen aleyh bir âdemin namaza kıyâmı zamânında, başka vakitten ziyâde, hâtırına bir takım vesâvis gelirse onun namâzı bi-hakkın salât değildir. Eğer salât olaydı fahşâ' ve münker bulunmazdı.

kibriyâsını bi-hakkın bilen bir âbid yoktur ki namâzda adem-i mübâlât ederek hemân resmen edâsıyla iktifâ eylesin.

Hazret-i Müslim bin Beşşâr namâz kılarırken yanı başlarında harîk zuhûr etmiş sonra söndürülmüş de haberdâr olmamış. Cenâb-ı emîrî'l-mü'minîn Ali bin ebî Tâlib kerrema'llâhu veheh efendimizin esnâ-yı harbde vücûd-ı kudsilerine saplanan ok parçalarının vac'ından nâşî çıkarmışlar kendilerinden izhâr-ı vac'ı andırır bir hâl görülmedikten [37] mâ-adâ okların çıkarıldığına namazdan ferâğat buyurduktan sonra vâkif olmuşlar. İşte huşû' budur.

Zühhâddan biri rivâyet eder ki Zünnûn-i Mısıri radiyallâhu anha iktidâ etmiş idim. İftitâh tekbîrine başlayacağı esnâda kendilerini envâr-ı azamet-i celâliyye istîlâ eylemekle ellerini kaldırıp bir kere Allah diyerek ruhsuz cesed gibi dondu kaldı. Neden sonra Allâhu Ekber diye öyle bir tekbîr aldı ki heybet ve dehşetinden yüreğim koptu zannettim. İşte kendini ve efendisini bi-hakkın bilen bir abdin ibâdeti bu sûrette olur.

Ma'sûk-ı hakikisine bi-hakkın şevk ve muhabbeti olan bir âşık-ı sâdik tasavvur olunmaz ki onun huzûruna dâhil olmakta tecvîz-i keshân edip huzûrunun bulunmaktan sıkılsın. Namâz, halvet-i hâss-ı kibriyâdır. **“Men erâde en-yetekelleme mea'llâhi fe'l-yeakra' el-Kur'âne”** Hadîs-i Şerîfi mefâd-ı âlîsine tilâvet-i Kur'ân Hazret-i Yezdân ile tekellüm 'ad buyurulmuştur. Şeyh-i Ekber radiyallâhu anh hazretleri Fütûhâtta buyururlar ki: “Muhîb-i sâdik elbette ale'd-devâm mahbûbunun müşâhede-i cemâlini ve ona münâcât ve niyâzda bulunmasını arzû eyler. Öyle ise **“Hayye 'ale's-salâti ve kad kâmeti's-salâti”** ile ma'sûk-ı hakikisi huzûr-ı fâizü'n-nûruna aşıkân-ı cemâlini ve müştâkân-ı visâlini da'vet buyurunca âşık bi'z-zarûre şuhud ü niyâz ile mütelezziz olmak için da'vet bulunduğu makâm-ı âliye şitâb eder. İnsan metâlib-i dünyeviyesini elde etmek [38] için nasıl tehâlûk gösterirse ibâdâta da o kadar ikdâm eylemedikçe kendisini sulehâdan addetmesin. Hele iğvâ-i nefis-i habîs ile bir takım te'vilât-ı kâsidede bulunarak kendisinden iskât-ı salâta çalışan neûzü billâh dergâh-ı hakdan dûr u mehcûr olur. Sünnet-i şerîfeye elden geldiği kadar ikdâm dahi peygamberini seven her mü'min-i sâlih için vâcibtir.

“Kul in küntüm tuhibbûne'llâhe fe'ttebi'ünî yuhbibkümü'llâh”⁴⁶ âyet-i kerîmesini tedebbür eylemeli yoksa hem tâattan kaçınıp hem de iddiâ-yı muhabbetinde bulunan kezzâbîn dünyâ ve âhirette mahcûb olur hem bu zümreden ahmak bir kavm tasavvur olunmaz ki sevmek ne demek sevdiğinin emrine itâat etmemek ne demek.

Ta'sil ilâhe ve ente tuzhiru hubbehû

Hâzâ muhâlûn fi'l-fi'âli bedî'un

Lev kâne hubbûke sâdikan le-eta'tehû

⁴⁶ Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn habîb-i ekremine hitâben buyururlar ki: “Sen onlara de ki: Eğer siz Allah'ı severseniz bana ittibâ' ediniz, Allah da sizi sevsin.

İnne'l-muhibbe limen yuhibbu mutî'un⁴⁷

En doğrusu Hakîm Sa'dî'nin:

Bende hemân bih ki zi-taksîr-i hîş

Ozr be-dergâh-ı Hodây âvered

Ver ne sezâvâr-ı Hodâvendîş

Kes netevâned ki be-cây âvered⁴⁸

[39] kî'tâ-i garrâsı mantûkunca insan kendi acz-i beşerîsini bilerek ve cürm ü kusûrunu i'tirâf kılarak elden geldiği kadar tââta verziş ve hatâyâsına nedâmetle mazhar-ı salâh olmasını kemâl-i huşû' ile münâcât ve niyâz eylemelidir ki kulluğa yakışan da budur.

Ârif-i hakîkat-şîâr Hâfız-ı râst-kirdârın:

Hâfızâ mey hor vu rindî kon u hoş bâş velî

Dâm-ı tezvîr mekon çun digeân Kur'ân râ⁴⁹

Beyt-i âlisi dahi bu fikrimizi müeyyiddir.

Zâten teemmül olunursa teklîfât-ı ilâhiyye gördüğümüz eltâf-ı rabbâniyyeye aslâ nisbet kabûl etmez sûrette azdır. Ez-cümle mevzû-i bahsimiz olan salât günde sâir hevesât-ı nefsâniyyemiz için imâte eylediğimiz [40] yirmi dört saatin ne kadarını işgâl edebilir. Halbuki düşünmeliyiz ki asıl dünyevî ve uhrevî işimize yarayacak zaman tâ'âtta geçirdiğimiz zamanlardır, diğerleri hebâdır. Tâlibân-ı fuyûz-i Yezdân ve meâl-i âşinâyân-ı irfân için bir câmi'-i lâmi'a bir imâm-ı hoş-edâya iktidâ edip de kemâl-i tedebbürle Hazret-i Kur'ân-ı lâhûtî-beyânın âyât-ı mu'cizesini istimâ'dan lezîz bir şey tasavvur olunur mu? Vakt-i seherde gerek muktediyen gerek münferiden rabbimize tâât eylemeğe doyulur mu? Ebû Safvân bin 'Avâne hazretlerinin buyurdıkları vechile beyaz elbise giyinip mehtâbda melâike gibi namaz kılan kimseden daha güzel manzara-i rûhânî olur mu? Velhâsıl neşve-dârân-ı müheyâ-yı ibâdât her nev' tâ'âtta bir türlü safâ bulur. 'Abede-i Yezdân bes belli olur. Dâimâ alnında bir nûr leme'ân eder. Çehresinde bir sürûr-i bârika-feşân olur ama zâhid-i huşkda bu hâl görülmez sebebi de onlar Hakk'a ibâdet ederiz zannıyla tâ'âtlarına bir takım riyâ ve süm'a karıştırarak ibâdetlerinin

⁴⁷ Hem Allah'a isyan edersin hem de izhâr-ı muhabbet eylersin. Bu hâl ef'âl-i acibeden bir emr-i muhâldir eğer muhabbetin sâdık olaydı itâat eylemekliğin lâzımdı zirâ âşık ma'sûkuna mutî'dir.

⁴⁸ Bende hemân taksîrinden dolayı dergâh-ı ilâhiyye arz-ı i'tîzâr eylemelidir yoksa zât-ı ecell-i a'lâsına lâyıf tâatı kimse ifâ edemez.

⁴⁹ Hafız, şarap iç, çapkınlık et, serbest ol, fakat diğerleri gibi Kur'ân'ı âlet-i tezvîr etme. Hazret-i Hâfız'ın digeân buyurdıkları bizim bâlâda işâret eylediğimiz bir takım hezeledir ki ekseri, Mesnevî: "Şîr-i peşmîn ez-berây-i ked konend, Bû-Müseylem râ lakab Ahmed konend. Harf-i dervîşân bedozded merd-i dún, tâ behâned der selîmî zân fusûn" mefâd-ı kudsîsınca yalnız kisve-i ehlullâha bürünüp ve evliyâ-yı kirâmın âlem-i istiğrâkta ve makâm-ı visâlde söyledikleri nutkları kendi makamlarına nispet ederek ibâdâta ihmâl ve fakat lisânen iddiâ-yı aşk u kerâmet eden ve hayli kimsenin de maddî ve ma'nevî yolunu vuran islâmîyete muzır âdemlerdir. Halbuki kemâl tâc u abâ ile değil, libâs-ı takvâ ile dir. Şeyh Sa'dî, Misra': Zâhid-i pâk bâş u atlas pûş. Kezâ: Dervîş-sîfat bâş u kulâh-ı nesrî dâr.

semerâtını iktitâf edemezler. Kalplerini bir ucub ve gurûr istilâ ederek ibâdullâhî hakîr görür ve mücrimîn-i müslimîne nazar-ı tahkîr ile bakarlar. Sû-i ahlâk sâhibi olurlar. Bilmezler ki takarrub-i rabbânî mehâsin-i ahlâkla hâsıldır. Şu kadar var ki mübâlât-ı dîniyyesi olmayan bir takım rindler her ‘âbîdî sûffî-i sâlûs, zâhid-i bârid diye taşlarlar, bu da yanlıştır, hatâdır, isyandır. Hepimiz âbid ve zâhid olmağa mecbûruz. Her âbid, zâhid-i bârid değildir. [41] Gelelim salâtın sûret-i edâsına: edâ-yı salât ederken hemân ne okuduğunu ne de kaç rek‘at kıldığını bilemeyecek sûrette acele etmemeli çünkü namazdan matlûb olan safâ-yı kalb yuvarlanmakla hâsil olmaz hele şîrîn-i mezâktan tââtın en meserret-bahş olan zamanları ibâdâtta geçen evkâttır. Zühhâddan biri imâmet edip namazda uzun süre tilâvet eylemekle avâmdan biri bu hususta itâba kalkışınca hazret-i zâhid-i ârif bi’l-iktibâs: **“ve innehâ lekebîratün illâ ale’l-hâşî’in”⁵⁰** âyet-i kerîmesiyle cevâb-ı zarâfet-nisâbını vermiştir.

Hazret-i fahr-i âlem efendimiz **“esvee’n-nâsi serakatün men yesriku min salâtihi”⁵¹** hadîs-i şerîfiyle aceleden nehy buyurmuşlardır. Bir kimse hafifçe bir namaz kılıp dua esnasında “Yâ rabbi, bana hûr-i ‘în tezvîc eyle” dediğini bir a‘râbî işitince, sen pek fenâ bir dâmad imişsin, verdiğin mihre bak, istediğin kıza bak, diye istihzâ eylemiştir. Ve kezâlik imamın itâle-i salât eylemesi de menhîdir. Fahr-i âlem efendimiz hazretleri Mu‘âz ibn-i Cebel radiyallâhu anh hazretlerini **“E fettânün ente yâ Mu‘âz”⁵²** kavli şerîfiyle tenkîr-i cemâatten nehy buyurmuşlardır. [42] Hazret-i Osman bin ebi’l-Âs buyururlar ki fahr-i âlem efendimiz hazretlerinin bizimle son muâhedelerinden biri de “izâ ememte kavmen feehiffe bihim es-salâte”⁵³ kavli şerîfleridir.

Cenâb-ı pîr efendimizin ve devâmî’l-kıyâmi kavli şerîflerindeki lafz-ı kıyâm muarref bi’l-lâm olmakla kıyâmdan murâd-ı şerîfleri salât-ı teheccüd olmak ihtimâli de vardır. Salât-ı teheccüd bizlere sünnettir ekser-i ‘ibâd bu ibâdeti i‘tiyâd eylemişlerdir.

Ez-cümle cenâb-ı pîr efendimiz âhir ömürlerine kadar ihyâ-yı leyâl ile imrâr-ı zamân buyurmuşlar. Teheccüdlar nâfileler ibâdâtta zevk almakla hâsil olur. İnsan bi’t-tab‘ kalkar, seve seve ibâdet eder. Bir şahıs Fahr-i ‘Âlem efendimiz hazretlerine ‘gece kalkamıyorum’ demiş, ‘gündüz isyân işleme’ buyurmuşlar.

Cenâb-ı risâlet-penâh efendimiz hazretleri ihyâ-yı leyli size tavsiye ederim ki kıyâm-ı leyli tevbe makâmına kâimdir. Meâsîni afvettirir, günâh işlemekten sizi men‘ eder, vücûdunuzdan emrâzı, maddî olsun, ma‘nevî olsun, def‘ eder, buyurmuşlardır. Yûsuf ibn-i İsbât buyurmuştur ki bir zât kırk sabah ibâdeti i‘tiyâd ederse cenâb-ı Hak o kimsenin kalbinden yenâbî-i hikmetini lisânına cereyân ettirir.

⁵⁰ O büyüktür ama hâşîine göre büyük değildir.

⁵¹ İnsanların en fenâ hürsüz namazından sirket edenlerdir.

⁵² Fitneci misin Yâ Muâz? (Yani halkı ibâdetten mi usandıracaksın?)

⁵³ Bir kavme imam olduğun vakit onlara namazı hafifçe kıldır.

Ca'ferü'l-Huldî hazretleri Hasan-ı Basrî radiyallâhu anh [43] hazretlerini rü'yâda görüp "Rabbin sana ne muâmele buyurdu" diye suâl etmiş, şu cevâbi almış:

"Tâhat tilke'l-ibârâtü ve târat tilke'l-işârâtü ve fünüyet tilke'l-'ulûmu ve düriset errusûmü femâ nefe'anâ illâ reyeâtün rekâ'tühâ fi's-seher"⁵⁴

Elhâsil müteheccidîn kalben kâliben münevver, indellâh ve inde rasûlih ve 'inde'n-nâs müvekkir ve na'im-i ebedî ve visâl-i sermedî ile mübeşşer olan eşref-i mahlûkâtır. Hasan-ı Basrî hazretlerine niçin müteheccidîn nûrânî likâ olurlar, diye suâl etmişler, "elbette halvet-i hâss-ı ilâhiye dâhil olurlar, cenâb-ı rabbü'l-'âlemîn onlara nûr-ı füyûz-ı samedânîsinden hulle-i nûrânî ilbâs eder" buyurmuşlardır.

Gelelim bizim gibi 'avâm-ı müslimîne: Bizler şu halde iken ferâiz-i ilâhiyyeyi adem-i terke ve sünen-i nebeviyyeyi muktedir olduğumuz kadar edâya çalışalım elden geldiği kadar tehzîb-i ahlâka sa'y edelim de sonra rabbimiz kemâl-i merhametinden habîbi hürmetine cümlemize salâh-ı tevfiik buyurur. Sünen-i şerîfeyi kâmilten edâya ve sâir nevâfili ifâya ikdâm ederiz. Makâmât-ı [44] âliyyeyi ihrâz ederiz, yoksa henüz bunlar hâsil olmadan üst perdeden başlayıp da bilir bilmez huzûr-ı kalb şevk-i vicdânla mütehassis olmadan teheccüdler, nâfileler, evrâdlar, ezkârlar ile iştigâle sa'y edersek hiç birini de beceremeyiz belki sâmit ve keslden nâşî hüsrâna düşeriz. Hülâsa şer'-i şerîfe ittibâan hem dînimize hem dünyâmıza çalışalım ki her ikisi de ibâdetdir vallâhü veliyü't-tevfik.

Ve kat'i ş-şehvâti ale'd-devâm

Devâm üzere şehvetten inkitâ' eylemekliği de size tavsiye ederim. Kat' kesmek ve kat'-ı tarîk misilli geçmek ve kat'-ı lisân misilli men' manalarınındır. Bazı nüshada kat' makâmında terk lafzı görülüyor. İhtiyâr ettiğimiz nüsha sahîh olsa gerek çünkü terk olsa 'ale'd-devâm kaydı bî-lüzûm kalır hem de aşağıda geleceği vecihle "terk-i hevâ kuvvet-i peygamberîst" "şehvet" bir şeyi sevip ona meyl ve râğbet eylemek manasına ise de örfen kâffe-i ârzû-yi nefsanîye itlâk olunur, metâlib-i rûhânîye değil.

Şehvet lafzı ârzû-yi nefsanî ile tefsîr eylemiştik. Nefs, bir insanın rûh-ı hayvânîsi ve kanı ve cesedi ve zâtı ma'nalarına olup vücûd-ı insânî bu 'âlemin etinden, otundan, toprağından, taşından, şemsinden, kamerinden ve sâir mevcûdâtından istifâde ile hâsil olduğu cihetle kendi cins ü nev'i olan mahlûkâta mâil olur. Ezvâk-ı [45] 'ulviyye ve letâif-i gaybiyye kendisinin mechûlü bulunduğundan aslâ bu cihete mucidd ü sâ'î olmaz. Çünkü bilmez bu sebepten Cenâb-ı Rabbü'l-'Âlemin 'ibâdına merhameten insanlardan rûhânîyyete müsta'id bir zâtı intihâb edip onu melâik ve işârât-ı gaybiyye vâsıtasıyla 'âlem-i süfliyyetten

⁵⁴ Esnâ-yı va'zda îrâd eylediğim ibârât-ı müessire ve belîğa mahv ü perişân oldu ve söyledüğüm işârât ve nikât perân ü gurizân oldu. Hâiz olduğun ulûm fenâ buldu ve rusûm-i ma'lûm mahv ü münderis oldu elhâsil bize onlar menfaat vermedi ancak vakt-i seherde edâ eylediğimiz rek'atçiklerden müsteffid oldum. Beyit: Ey fakîh ez-behr-i Allah ilm-i ışk âmûz tû – Ver ne ba'd ez-merg hall u hurmet u icâb kü

tahlîs ve vâsıl-ı kurb-i hüviyyet eyler ve onu ‘ibâdîne irsâl ve ba‘zen kitâb-ı celîli ile de müebbed kılıp onları da hazîz-i mezellet-i beşeriyetten üç a‘lâ-yı rûhânîye isti‘dâdları miktârınca irşâd eyler.

Cenâb-ı neyyir-i a‘zam-ı lâhût hâk-i pâk-i beşerîden ba‘zısına lutfen işrâk ile her birine yekdiğlerine mütefâvîz sûrette birer zerre ‘atf buyurmuştur. O zerrenin keyfiyyet ve kemmiyyeti aslı gibi bahs ü idrâkten ‘âlidir.

İşte bu rûh-î ilâhî de kezâ aslına mâildir. Beşeriyetten ve ‘âlem-i fenâdan hazzalmaz fakat rûh-ı hayvânîye taalluku olup o da nefis ü hevâ ve sâir kuvvâya mâil bulunmakla onlara meylettığı ekseriyâ vâkî‘ olur. İnsanlardan nebî-yi kâmil ve onun veresesine tâbî‘ olup da rûh-ı ilâhîsini derekât-ı beşerîsine tâbî‘ ve kendinde emânet olan nûr-ı lâ-yezâlî tahkîr eylediğinden dolayı ya büsbütün zâyî‘ eyler veya na‘îm-i visâlden bir hayli zaman veya külliyyen dûr olur. Gerek erbâb-ı meâlînin gerek gürûh-i ehl-i dünyânın ehvâ‘ ve tabakâtını tafsîl ayrıca bir kitâb [46] olur. Nûr-ı lâ-yezâlden hisse-yâb olmayan küffâr-ı bed-kirdâr hâric-i bahsdir.

Tafsîlât-ı mesrûdeden anlaşılacağı vechile “ârzû-yi nefsanî” nefsin bu âlem-i fenâda gözüne güzel görünen kendi hem-cinsi olan bir takım eşyâdır. Bu sûretle ârzû-yi nefsanîyi hubb-i dünyâ ile ta‘rîf edebiliriz.

Hubb-i dünyânın re’s-i hatâyâ olması,

Çîst dünyâ ez-Hodâ gâfil buden

Ney kumâş u nukre vu ferzend u zen⁵⁵

beyt-i şerîf-i Mesnevîsi vechile Vâcib Te‘âlâ hazretlerinden gâfil bulunmaktığı mücib olduğundandır.

Yoksa bir insan nefsinin râm edip de emvâl ve eskâl kendini iğfâl edemezse servet ve ni‘metin mazarratı görülmedikten başka fâidesi müşâhede olunur ama bu hâl her yiğidin kârı değildir.

Cenâb-ı pîr efendimiz Mesnevî-i şerîfde sâhib-i yesâr olduğu halde yine mâil-i dünyâ olmayanları deniz üzerinde ağız kapalı bir [47] testiye teşbîh eylemiştir. Derûnu bâd-ı hubb-ı ilâhî ile mâil olup âb-ı meyl-i dünyâdan ser-beste olan küze-i vücûd-ı kâmilîne deryâ kadar mâl-ı îrâs zarar edemez belki tekessür ettikçe nef‘i tezâyüd eder. Cenâb-ı Server-i Enbiyâ aleyhi a‘zamût-tehâyâ efendimiz hazretlerinin “ni‘me’l-mâlû’s-sâlihu li’r-raculi’s-sâlihi”⁵⁶ hikmet-i nebevîyeleri bizim tafsîlâtımızın ecmel-i icmâlidir. Cenâb-ı pîr efendimiz hazretlerinin “ve kat’îş-şehvâtî” buyurmaları da bu nükteyi mu‘lindir. İştihâ ve meyl-i dünyâ âlemlerinden an karîb kat’-ı tarîk ile tâ avâlim-i zühd ve gınâ-yı ma‘nevîye kadem basmalı yani dünyânın vücûd ve ademi indinde siyyân olup emvâl ü eşyâyı kendine bir hâdim-i bî-i‘tibâr telâkkî eylemeli, i‘tibâr ederse de

⁵⁵ Dünya nedir? Allah’tan gâfil olmaktır. Yoksa kumaş, para, oğul, karı dünya değildir. [Mesnevî, I, 983.]

⁵⁶ Mâl-ı tâhir, racül-i pâkdile ne kadar münâsiptir.

“ni‘met-i rabbânîden yine rızâ-yı rabbânîye sarf edeceğim” niyyet-i hâlisasıyla eylemeli ve serveti huzûruna mâni‘ olacak levâzım-ı beşeriyyesine sarf eylemeli ve ihvân-ı dîninin zarûretini ber-taraf eylemeli, dîn ü devletine fi-sebilillâh hademât-ı hayriyyede bulunmalı. Bu yolda servete mâlik olmak dünyâda naîm-i ebedîye nâil olmak demektir.

Yok eğer böyle olmayıp da kûze-i vücûdunu âb-ı hubb-i dünyâ ile imlâ edecek olursa ğarik-i bahr-i dalâlet olacağı bedihîdir. Eğer havâs bir ihlâstan bir gavvâs-ı dest-gîr merhameti olmazsa husrân-ı ebedîye dûçâr olacağı derkârdır. Fakat ni‘met-i dünyevîye [48] içinde emr-i uhrevîyi idâre etmek bâlâda söylenildiği vecihle gâyet-i merdâne bir himmete muhtâcdır. Hattâ su‘ûbet-i fevkalâdesini cenâb-ı seydidü'l-evsiyâ efendimiz hazretleri şu yolda tasvîr buyurmuştur: “Dünya ile ahiret, mağrib ile maşrik gibidir. Birine tekarrub edersen diğlerinden tebâ‘ud eylersin”. Muhammed bin Sevke dahi: “Dünya ile ahiret terâzû gözleri gibidir. Biri ne kadar ağırlarırsa öbürü o kadar hafif olur” diye temsil edip diğeri bir hakîm: “Dünya ile ahiret bir adamın iki haremi gibidir. Birini ne kadar hoşnut ederse öbürü o rütbe gazabnâk olur” diye ifade eylemiştir. İşbu emsile-i selâse “**İ‘dilû hüve akrabu li’t-takvâ**⁵⁷” hikmet-i rabbâniyyesinin mefâd-ı kudsisini ihtâr eder. Dîn ü dünyasının idaresi husûsunda adâleti bırakıp daha dünyada iken âhiretini pâymâl eden ve yine dünyâya veya zamâna bahâne bulan kimse inde‘l-urefâ ahmak addolunur.

İşin içine kazâ-yı ilâhî karışmadıkça insan bu ‘âlemde ne yolda hareket ederse hep kendine âittir. Dünyâya ezmâne atfettiği bahâne hep bühtândır. Bir kimse Asma‘înin huzûrunda “zaman bozuldu” yolunda idâre-i kelâm edince “gece ile gündüz güzerân eyledikleri müddet-i tavîle içinde aslâ hareketlerinde fesâd zuhûr etmez çünkü cenâb-ı mükevvirü'l-leylü ve’n-nehâr onları kemâl-i intizâm ile kıyâmete kadar harekât-ı müstakîmesinde ber-karâr buyurmuştur. [49] Ve lâkin o görülen fesâd hep insanlara âittir” mealinde olan

İnne‘l-cedideyni fi tûli ihtilâfihimâ

Lâ-yefsedâni ve lâkin yefsedü‘n-nâsü

beyt-i hakîmânesini inşâd eylemiştir. İşte bu hikmete mebnî diğeri bir merd-i ârif “biz zamânımızı zemmediyoruz halbuki kusûr bizdedir. Eğer zaman lisâna gelse bizi hicvederdi” manasını ifâde eden:

Nezûmmü zemânenâ ve‘l-‘aybu finâ

Velev netaka‘z-zemânu izen hecânâ

neşîde-i hakîmânesini söylemiştir.

Tafsîlât-ı mebsûtadan şu icmâl hâsil oluyor ki: Dünyadan mâl-ı ganîmet iğtinâm eder gibi iğtinâm edip muhabbetini derûna ilkâ eylememeli ve zerre kadar

⁵⁷ Âdâlet ediniz ki takvâya en karîb olan hareket adldir.

ona i'timâd eylemeyip zinhâr cenâb-ı vehhâb-ı rezzâkı unutmamalı dünyanın ne kadar i'timâda lâıyk olmadığını ve ağnıyânın erbâb-ı kanâatten ziyâde dúcâr-ı mehâlik olduğunu dâimâ müşâhede eylemekteyiz.

İşte bunlardan 'ibret alalım gâfil bulunup da biz gayra 'ibret olmayalım. Fenâ-yı dünyâ hakkında şâirin “mevcûdâtı bir kere nazar-ı ibrete al. Dünyâ-yı deniyyeyi hayâl gibi görürsen dünyânın havî olduğu kâffe-i eşyâ fânî olur, ancak zât-ı pâk-ı zü'l-celâl bâkîdir” mefhûmunda olan:

Teemmel fi'l-vücûdi bi-ayni fikrin
Tera'd-dünyâ'd-deniyete ke'l-hayâl
Ve men fihâ cemîan sevfe yefnâ
Ve yebkâ vechü rabbike zü'l-celâl
 kıt'ası ne kadar belîğdir.

Emîru'l-mü'minîn kerremallâhu vecheh efendimiz hazretleri ömr-i insânîyi şu yolda taksîm buyurmuşlardır:

[50] **İzâ âşe'l-fetâ sittine âmen**
Fenisfu'l-ömri'l-muhikki'l-leyâlî
Ve nısfu'n-nısfı yezhebu leyse yedri
li-ğafletihî yemînen an şimâlin
Ve nısfu'n-nısfı âmâlün ve hırsun
Ve şuğlün bi'l-mekâsibi ve'l-abâli
Ve bâki'l-umri eskâmün ve şeybün
Ve hemmün bi'rthâlin ve'ntikâlin
Fe-hubbü'l-mer'i tûle'l-umri cehlün
Ve kısmetuhû alâ hâze'l-misâli⁵⁸

Fenâ-yı dünyâ hakkında olan âyât-ı kerîme ise pek çoktur. “**Ve me'l-hayâtü'd-dünyâ illâ metâ'u'l-gurûr**”, “**Yâ eyyühe'n-nâsü inne va'de'llâhi hakkun felâ teğurrannekümü'l-hayâtü'd-dünyâ ve lâ yeğurranneküm billâhi'l-ğarûr**”, “**Kul metâ'd-dünyâ kalîl**” âyât-ı kerîmesi fenâ-yı dünyâya ve değersizliğine delâil-i kat'iyedendir.

Meşhûrdur ki atvel-i ömre nâil olan Nûh aleyhisselâma: “Dünyayı nasıl buldun?” demişler, “İki kapılı bir hâne gibi ki birinden girdim birinden çıktım” demiş. Ebû Hâzım-i Sûfî de buyuruyor ki: “Erbâb-ı dünyâ ile benim aramda bir

⁵⁸ İnsan altmış sene yaşasa yarısını geceler mahveder, yarısının yarısı da gafletten nâşi sağını solundan fark etmeyerek geçer, yarısının yarısı da bir takım emeller, hırs ü keşb ü kâr ü iştiğâl-i evlâd ü 'iyâl ile geçer. Bâki ömrü var ise o da hastalıkla, ihtiyarlıkla ve irtihâl ve intikâl korkusuyla mürûr eder. Artık hâl böyle iken insanın tûl-i ömre heves etmesi cehldir zirâ ömrün taksîmi bu misâl ü minvâl üzeredir.

gün var çünkü dünkü günün o da lezzetini unuttu, ben de meşakkatini, yarına ise ne o emniyet edebilir ne ben. Bu güne gelince, ne olacağını kim bilir”.

Ekâbirden biri: “İnsanın enfâsı hayâtının adımlarıdır ki her anda hayattan tebâ‘ud, ecele tekarrub eylemektedir” demiştir.

[51] Bir şahsın diğer bir kimseye “Hiçbir belâya giriftâr olduğunu Allah bana göstermesin” diye duâ ettiğini bir hakim işitince “Sen o adamın vefâtına duâ eyledin. Zîrâ bu dünyâ dâr-ı ibtilâdır. Yaşadığı sûrette elbette belâya mübtelâ olacaktır” demiştir.⁵⁹

Elinde ilaç bardağı olan bir hastaya “Ne haldesin” diye sormuşlar,

Esbahütü fi dâri beliyâtin

Edfe‘u âfâtin bi-âfâtin⁶⁰

beytiyle cevap vermiştir. İmâm-ı Şâfiî radiyallâhu anh efendimizin:

Mihenü’z-zemâni kesîratün lâ tenkazî

Ve sürûruhâ ye’tike ke’l-a’yâdi⁶¹

beyt-i şerîfleri de hayât-ı dünyânın bir ta‘rîf-i belîğânesidir. Dünyâ-yı bî-vefâ hakkında daha bazı akvâl-i urefâyı derc ile teşeffî-i sadr eylemek istemişim halbuki bu anda Rebî‘u’l-ebrâr’da şu fıkra mutâlaa-güzârım oldu.

Hazret-i Râbia-i Adeviyye’nin huzûrunda ulemâ ve fukahâ ve zühhâddan bir çok kimseler ictimâ‘ edip her biri dünyâyı mezemmete başladılar. Hazret-i Râbia şakk-ı şefe buyurmuyorlardı. Bir aralık “Efendim bu hususta siz hiçbir şey buyurmuyorsunuz” dediler. Onlar da: [52] “Eğer dünyâ sizce lâ-şey mesâbesinde olsaydı bu kadar medâr-ı iştiğâl olmazdı halbuki medh olsun kadh olsun bu rûtbe yâd ü tezkâr eylemeniz yine muhibb-i dünyâ olduğunuzdan neş‘et eder zîrâ ‘men ehabbe şey‘en ekseru zikrahü’. Ben ne severim ne de adını bile ağızıma alırım” buyurmuşlardır.

Artık bundan sonra ihtiyâr-ı sükût vâcib oldu.

“ve ihtimâli’l-cefâi min cemî‘i’l-enâmi”

Bütün insanlardan görülen ezâya tahammül eylemeyi size vasiyyet ederim.

İhtimal, yüklenmek, kabûl etmek; cefâ, ezâ, elem mânâlarıdır.

Cenâb-ı Pîr efendimiz hazretlerinin bu kavli-î şerîflerindeki ezâ, ne yolda ezâdır ve nasıl tahammül eylemeli? Şu iki suâlin şurût ve kuyûduyla cevâbi

⁵⁹ Yâhut kendi vefâtını istemiştir zîrâ dostunun bu âlemde müteellim olduğunu görmemek tarafeynden birinin in‘idâmına vâbestedir.

⁶⁰ Bir dâr-ı belâda vakit geçiriyorum ki belâyı belâ ile def‘e çalışmaktayım.

⁶¹ Dünyânın mihnetleri çoktur, bitmez tükenmez sürûru ise sana bayram gibi senede iki defa gelir.

sahifeler iştiğâl eyler. Bu misilli suâlin en kısa ve vâzih cevâbı misâldir. İşte buna binâen:

Enbiyâ ve evliyâ ve sulehânın kavimlerinden gördükleri ezâyâ gösterdikleri tahammül gibi dediğimiz vakit işkâl ber-tarâf olur. Enbiyâ-yı izâm kavimlerini evvelce bilmedikleri bir yola da'vet eyledikleri zaman o tarîk-i müstakîmin mûcib-i necât olduğunu bilâhare idrâk edenlerden ba'zıları îmân edip diğêr ba'zıları bir emr-i dünyevîlerinin halel-pezîr olacağı zu'm-i bâtılyla ve avâmları ise gayret-i câhiliyye ilcâsıyla o nebiyy-i zî-şâna hakâret ve günâgün cefâ eylerlerdi. Verese-i enbiyâ olan evliyâ-yı izâm dahi tâbi' olduğu peygamber-i celîlin şerîatı [53] ahkâmını neşre me'mûr olduğu cihetle âlem-i fenâyâ hasr-ı muhabbetten i'tirâz ile cenâb-ı rabbü'l-âlemîne ibâdet ve tekarrub husûsuna halkı kavlen ve fi'len tahrîs u teşvik eylediklerinden insanlardan ba'zıları nefsi emmârenin iğvâsıyla bir türlü dünyâ muhabbetinden vaz geçemeyip ve hatta kendi tuttuğu yol ile evliya-yı kirâmın irâe buyurdıkları tarîk-i müstakîmi muvâzene edemeyip güya 'onlara uyarsam haysiyet-i dünyeviyyeme veya servetime halel gelir veyahut emsâlim beni istihzâ ederler' gibi bir fikr-i sakîm ile kendilerinin zıddı olan rabbâniyyûnu çekemezler binâen aleyh ezâyâ kıyâm ederler. Bilmezler ki "kat'u'ş-sehevât" mebhasinde beyân edildiği vechile evliyâ-yı kirâm emvâl ve eskâle-i dünyâ itlâk eylemedikleri gibi terk-i dünyâdan maksad-ı şerîfleri dahi elinde avucunda ne var ise isrâf edip aç ve çıplak kalmak değildir belki onlara hasr-ı efkâr ve mekârim-i ahlâkını onların uğrunda fedâ etmeyip o serveti bir nehc-i şer'-i şerîf-i idâreye ve bu âlem-i fânîye çırıl çıplak gelmiş iken kendisini her yüzden iğnâ eden hâlikına itâat ve emr-i rabbânîsine inkiyâda tahrîs ederler. Bu tarîk-i müstakîme sâlik olsun da isterse dünyâlarca mala mâlik olsun. 'Avâm-ı nâs da mahzâ mübtelâ oldukları sekr-i cehl ile ne yaptıklarını bilmediklerinden her biri bu yolda ehlullâh-i 'izâma cefâ ve taarruzdan hâli olmazlar. Sulehâ dahi eser-i ehlullâha zâhib olmalarıyla onlar da ebnâ-yı dünyâdan mazhar-ı ezâ olurlar. İşte şu tafsilâtta anlaşılıyor ki enbiyâ ve evliyâ ve sulehâ halka karşı bir garaz-ı dünyevîleri [54] olmadığı halde halkın ezâsına dûçâr oluyorlar. "Allâhümme'hdi kavmî feinnehüm lâ-ya'lemûn"⁶² diyerek ezâlarına sabretmek şöyle dursun bedduâ bile etmezler ve "Va'sbir kemâ sabera ülü'l-azmi mine'r-rusul" ve "innemâ yuvedfe's-sâbirüne ecrahüm bi-ğayri hisâb" tebsîrât-ı celîlesince bâliğ-i derecât-ı ulyâ ve nâil-i eltâf-ı lâ-tuhsâ olurlar. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın yetmişden ziyâde mahallinde sabrı îrâd ü senâ buyurup ekser mahalde sâir fezâil-i dîniyye meyânında zikr ve ba'zen meselâ "Yâ eyyühe'llezîne âmenu'ste'inû bi's-sabri ve salâh" gibi onlara takdîm eylemişlerdir ve fahr-i âlem efendimiz hazretlerine îmândan suâl olundukta "sabir ve semâhattir"⁶³ buyurmuşlardır. Mervîdir ki bir kimse İmâm Câ'fer-i Sâdik radiyallâhu anh hazretlerine komşusunun ezâsından şikâyet eder, sabrı tavsiye buyururlar. Tekrar o kimse

⁶² Yâ rabbi, sen kavmimi doğru yola irşâd buyur ki onlar benim azamet-i şânımı ve onlar hakkında hüsn-i niyyetimi takdîr etmezler.

⁶³ Semâhat: Sehâ, yumuşaklık, külfetsizlik.

'komşu beni denâetle ithâm ediyor' dedikte Hazret-i İmâm tehevür-i tâm ile 'asıl denî zâlim olandır' buyururlar.

İnsan bu âlem-i fenâda yaşadıkça ve lâsiyyemâ ârzü-yi terakkîde buldukça

'Yûsuf gibi envâ'-ı mihen çekmeğe muhtâk

âsân değil ihvâna veliyyü'n-niam olmak' mefâdınca elbette bin türlü şuûna mübtelâ olur.

Bunlar içinde hesapsız can sıkacak ve mütezzî eyleyecek [55] şeyler bulunur. Eğer insan her can sıkınan şeye ehemmiyet verip ve her mütezzî eden ahvâle müdâfaa eylemek ve dâimâ bunlarla uğraşmak lâzım gelse bir nefes rûy-i râhat görmeyip mezelletle vedâ'-ı âlem-i fânî eylemek icâb eyler. Belki âlem-i bekâda da zelif olur. Hattâ Ahnef bin Kays "Bir sözün te'sirine tâkat getiremeyen bir çok söz işitir" demiştir. Fakat insanlar acâyiptir. Yûnus bin 'Ubeyd hazretlerinin buyurdıkları vechile: "Eğer cez' ü fez' ile me'mûr olsaydık sabrı iltizâm ederdik". "el-İnsânü harîsun alâ mâ mene'a" mîsdâkınca şimdi de aksini iltizâm ediyoruz. Meşhûrdur ki bir hakîme esnâ-yı mücâdelede "hele bir lâkırdı söyle, bin tanesini işitirsin" demişler, o da cevâben, "bin tanesini söyleyen bir tane bile işitmezsin" demiş.

Fahr-i âlem efendimiz hazretleri buyurmuşlardır ki: "Bir mü'min gördüğü ezâ ve cefâdan nâşi furû-mânde olsa ve maraz ü havf ü hüzn ü ezâ vü gama giriftâr olsa hattâ bir diken bile batsa Cenâb-ı Allah o gördüğü zahmete mukâbil onun hatâyâsından birini afv ü mahv eyler⁶⁴ ve yine buyururlar ki "mükâfât-ı ilâhiyyenin büyüklüğü insanın gördüğü belâ miktarıncadır ve Hazret-i Hak bir kavme muhabbet buyurursa onları mübtelâ⁶⁵ eder ve ibtilâyâ râzi olan mazhar-ı [56] nızâ-yı rabbânî olur ve gazabnâk olan sezâvâr-ı kahr-ı Yezdânî olur.⁶⁶

Mervîdir ki "Fenâlık işleyen kimse 'ameline münâsip mücâzâta giriftâr olur" meal-i şerifinde olan "men ya'mel sûen yücze bihî" âyet-i kerîmesinin nüzûlünde Hazret-i Ebû Bekri's-Siddîk radiyallâhu anh efendimiz, cenâb-ı fahr-i âlem sallâllâhu aleyhi ve alâ âlihî ve sellem efendimiz hazretlerine: "Yâ rasûlallâh bu âyet-i kerîme nüzûlünden sonra havf ü gamdan halâs bulmak ve emîn ü şadân olmak mümkün müdür" dedikte "Gafera'llâhu leke Yâ Ebâbekr. Sen hastalanmaz mısın ve bir zahmet ve ezâyâ giriftâr olmaz mısın ve bazen hazîn bulunmaz mısın" buyurup "Neam yâ Rasûlellâh" cevâbını alınca "İşte sizin 'müsliminin' kendisiyle

⁶⁴ An ebi Saîdî'l-Hudriyyi ve ebi Hüreyre radiyallâhü anhümâ ani'n-nebiyyi sallâllâhu aleyhi ve sellemâ yûsûbu'l-müslime min nesabin velâ vesabin velâ hemmin velâ huznin velâ ezen velâ gammin hatte's-şevketi yeşâkühâ illâ hatta'llâhu bihâ min hatâyâhu.

⁶⁵ Burada 'ibtîlâ' mutlak zikrolunduğu cihetle envâna şâmidir.

⁶⁶ İne a'zme'l-cezâi me'a azmi'l-belâi, ve innellâhe teâlâ izâ ehabbe kavmen ibtelâhüm femen radiye felehu'r-rîdâ ve men sehita felehu's-sahtu ravâhu't-Tîmiziyü ve kâle hadisün hasenün.

mücâzât olunacağını bu misilli şeylerdir” buyurmuşlardır. Yani sana isâbet eden mesâibin kâffesi günâhına keffâret olacaktır, demektir.

Bundan anlaşılıyor ki husûl-i izz u alâ vâbeste-i renc ü inâ imiş bunun içindir ki ehlullâh-i a‘zam ve urefâ-yı zevî'l-ihtirâm:

Eyyühe'l-insânü sabran

İnne ba‘de'l-usri yüsrân

İşrebi's-sabra ve in kâne

Mine's-sabri emerran⁶⁷

[57] **Es-sabru evveluhû murrun mezâkatuhû**

Lâkin meâhirahû ahlâ mine'l-aseli⁶⁸

Hevvin eleyke feinne külle şedîdetin

İn lem tüşeddihâ aleyke tehevünün

Ve teyekkan enne'İlezî hüve kâinün

Bi'l-kerhi minke ve bi'r-rızâ seyekûnü⁶⁹

Sürûru'l-e‘âdi in terâke bi-zilletihî

Ve neketehâ teğammümün iz ente sâbirun⁷⁰

İsbir alâ emri'l-aduvvi

Ve fe inne sabrake kâtiluhû

Ke'n-nâri te'külü nefsehâ

İn lem tecid mâ te'külühû⁷¹

Manzûmeleri mefâd-ı belîğânesince bir dâr-ı belvâda dûçâr oldukları uygunsuzlukları hazm u kazm edip mekâsıd-ı mukaddeselerini ifâda [58] izhâr-ı fütûr eylememişler ve binâen aleyh iki âlemde derecât-ı âliyyeye vâsil olmuşlardır.

⁶⁷ Ey insan, sabret ki bir meşakkatı iki meserret ta'kîb eylediği Hazret-i Kur'an ile mev'ûddur. Binâen aleyh sabırdan gayet acı bir nev' ottur, dahi acı olsa bile iltizâm-ı sabr eyle ki müstehakk-ı va'd-i ilâhî olasın.

⁶⁸ Sabr ibtidâ acıdır ama sonu baldan tatlıdır. (Meşhûr sabr otu da böyle olmakla her ikisine de ta'rîf-i tâmdir.)

⁶⁹ Mübtelâ olduğun mesâibe ehemmiyet verip beyhûde kendini dilhûn etme zirâ her musîbetin –eğer sen i'zâm etmeyip kendini mütesellî edersen- ehemmiyeti sâkit olur. Şunu iyice bil ki: Kerhen dûçâr olacağını belâ bi'r-rızâ dahi vâki' olacak. Yalnız senin telâş ve izhâr-ı keder ettiğin yanına kalacak ve kazâ-yı ilâhî yerini bulacaktır.

⁷⁰ A'dânın sürûru seni zelif ve perîşân görmekle hâsıl olur. Lâkin sen sâbir olup hiç fütûr göstermezsen onlar gamnâk olurlar.

⁷¹ Düşmanın ezâsına sabreyle ki senin sabrın onları helâk eder. Mütееzzî eylediği zât fütûr göstermediğinden dolayı a'dânın kendi kendilerini helâk eylemeleri tıpkı ateşe benzer ki ateş de başka yakacak şey bulamazsa kendi kendisini ifnâ eyler.

İşte şu tafsilâttan anlaşılıyor ki halktan görülecek cefâyâ tahammül bir garaz-ı nefsânîden dolayı haksız olarak ve mukâvemetten âciz kalarak müteazzî olduğunu kimseye ses çıkarmamak demek değılmış.

Ve terk-i mecâliseti's-süfehâi ve'l-avâmi

Sefihlerle ve avâm ile ihtilât eylememenizi tavsiye eylerim. 'Sefeh', hafif meşreb, câhil, kalîlü'l-akl, adîmü'l-mehâsin olmak ki na'tı 'sefih' ve cem'î 'süfehâ'dır. Avâm, hâssın zıddıdır ki hayr ü şerri, nef' u zararı, şimâl ü yemîni, gess u semîni tefrîke muktedir olamayan âhâd-ı nâs demektir. 'Süfehâ'nın 'avâm'a takdîmi tahzîrde ehem olduğu içindir.

Cenâb-ı Hudâvendigârımız bu kavli şerifleriyle süfehâ ve avâm ile ihtilât eylememeğı tavsiye buyururlar. Süfehâ ile ihtilâtın mazarrâtı hakkında vârid olan âsâr nâ-kâbil-i inhisârdır. Muavvizeteyn sûre-i celîleleri serâpâ şerr-i süfehâdan inzâr eyler. Hele Sûre-i Nâsın sû-i karîni şeytân ile hem-'inân tutuyor. İnsan lâfzını ba'zı lügaviyyûn üns'den müştaktır deyip vech-i tesmiyesi dahi yalnız yaşayamayıp üns ve ihtilât ile mecbûl olduğundandır, demiştir. Yine âsâr ile sâbit ve mukarrerdir ki tabâyi'-i insâniyyeden sür'at-i meylân bulunduğu cihetle her ne yolda âdem ile ihtilât eyleirse mutlaka bi't-tedric mukârenetin ahlâkiyla [59] mütehallık oluverir. Hele kâmilten taklîd etmezse bile bazı müsâvîsini ahz eyleyeceğı derkârdır.

"El-mer'ü alâ dîni halîlihî fe'l-yenzur imreün men yuhâliil⁷²" hadîs-i şerfi meşhûrdur.

Mervîdir ki hırsızlardan bir gürûh der-dest edilip cezâ-yı sezâları verildiğı sırada içlerinden biri kendisinin sârik olmayıp yalnız onların muğannîlik hizmetinde bulunduğunu iddiâ eylemiş ve o sûrette bir şey okuması teklîf olununca 'intâk-ı hak' olmak üzere "ani'l-mer'i lâ-tes'el ve sel an karînihî feinne'l-karîne bi'l-mekârini yaktedi⁷³" beyt-i meşhûru ağızından çıkıvermiş ve binâen aleyh o gürûh-i mekrûh ile hemhâl olduğunu kendisi isbât eylemiştir. Kezâlik ahyâr ile sohbet hayrı ve eşrâr ile ülfet şerri îrâs eyler. Nasıl ki rûzgâr müteaffen bir şeyin üzerine eserse neşr-i teaffün eder, güzel kokulu mahalden mürûr eyleirse ravâyihi tayyibe dağıtır, denilmiştir. Bu husûs Cenâb-ı Pîr-i Destgîr efendimizin:

[60] Sohbet-i sâlih tu râ sâlih kuned

Sohbet-i tâli' tu râ tâli' kuned⁷⁴

Beyt-i Mesnevî'si dahi te'yîd eyler. Binâen alâ zâlik insanlar dâreyinde nâil-i saâdet olmak için sû-i karînden fevkalâde ictinâb eylemek lâzımdır. Bu husûs

⁷² İnsan dostunun meslek-i mezhebine ittibâ' eder. Kendisinin hangi mesleğe zâhib olduğunu bilmek isteyen kimse dostuna nazar eylesin ki onunla mesleğı takdîr edilir.

⁷³ Bir kimsenin hâl ü tavırını öğrenmeğe çalışmaktan ise kimlerle ihtilât eylediğini custecû eyler (derhâl mesleğini anlarsın) zîrâ karîn mukârının mesleğine iktidâ eyler.

⁷⁴ Sâlihın sohbeti seni sâlih ve fâsıkın ülfeti fâsık eyler.

cümlenin ma'lûmu ve mücerrebi ve her an meşhûdu olan şeyler olmakla tafsîl ve tavzîhten müstağnîdir.

Cenâb-ı Pîr Efendimizin sohbet-i avâmdan tahzîr buyurmaları dahi o zümre-i bî-çâre-i killet-i akl ü tecrübe ve ahlâk ile muttasif olduklarından nâşî izâ'a-i evkâtтан mâ'adâ sohbetlerinden istifâde olunmayıp ekserisinin dünyevî uhrevî fâideleri görülemeyeceğinden nâşîdir çünkü dostluğundan istifâde olunan zeyy-i avâmda olsa bile avâm sayılmaz.

Ve musâhabeti's-sâlihîni'l-kirâm

Sulehâ-yı kirâm ile musâhabe eylemenizi size tavsiye eylerim. Evvelce tahzîr buyurulan mecâlîse-i eşîrâ ne kadar muzır ise işbu musâhabe-i ahyâr emri dahi o nisbette nâfi' ve lâzımdır. Taraf-ı şâri'den dahi bu yolda me'mûruz bu lüzûmu bî'set-i enbiyâ dahi te'yîd eyler çünkü insan âlem-i kübrâ olduğu için kemâlî nisbette uyûb ve noksân ile mâlîdir.

Müeyyed bin indillâh olan ba'zı havâs müstesnâdır. Bizim için birinci vazîfe dahi bu havâssın eser-i cemîline iktifâ ile kendimizi [61] nekâisten tebriyeye çalışarak sezâvâr-ı tevfi-k-i ilâhî kılıp mazhar-ı kurb-i kabûl eylemektir.

Sâlihîn şerîat-ı garrânın emri muktezâsınca mehâsin-i ahlâk ile mütehallî ve müsâviden müctenib ve ta'bîr-i âharla evâmîr-i ilâhî ile âmil ve nevâhî-i rabbânîden muhteriz kimselerdir ki bu zümre-i mukaddesenin hâdimi Hazret-i Hak'dır. Evsâf-ı mübârekeleri Hazret-i Kur'ân'da pek çok yâd buyurulmuştur. Bizim gibi acezenin tavsîfinden müstağnîdir fakat bu yolda zevât-ı azîzü'l-vücûd olduğu cihetle ba'zıları âdetâ insana böyle bir mürşid-i zî-şân bulmak muhâldir demek derecesine varmışlardır. Bir kimseye “en uzak sefer ihtiyâr eden kimdir” denildikte “bir sâlih dost arayandır” demiş ve diğeri de “şîrâr-ı nâsdan Allâh'a sığın. Hıyârından bile hazer üzere bulun” diye sû-i zannı ileri götürmüş ise de bu gibi sözler bir mürîd-i sâbiti me'yûs edemez. Dünyâ bir ân sulehâdan hâlî değildir. Asl-ı hüner de sohbet-i sulehâya kesb-i liyâkat edip ehlullâhın bu yoldaki ta'limât-i müşfikâneleriyle âmil olmaktadır.

El-hâsıl kusûru kendi taharrîmizde bulmalıyız. Biz aramak yolunu bilmeğe gayret edelim ve kalbimize taleb fikrini yerleştirelim ki rabbimizin bu ümmet-i merhûmeye rahmet-i ilâhiyyesi bî-hadd ü nihâyedir. Nice nice sâlihîn-i kirâmın şeref-i sohbetini tevfi-k buyurur ki ekseriyâ o zât-ı şerîf pek bildiğın ve her zaman gördüğün kimse zuhûr eder. Esrâr-ı [62] hafiyeye-i ilâhiyyeye pâyân yoktur. Dert lâzım dert ki tabîbe lüzûm görünsün. Onu hâsıl edersen cenâb-ı rahmân-ı rahîm elbette bir tabîb-i kerîm halk eder. Bu hususta Baba Kemâl-i Hocendî'nin şu kit'ası bir delîl-i celîlidir.

Mürîdân tâlib-i pîrend u pîrân zâhir u peydâ

Derîğâ teşne-leb hâhîm morden ber-leb-i deryâ

Megû ashâb-ı dil reftend u şehr-i 'ışk şod hâlî

Cihân por Şems-i Tebrîzîst u merdî kû çu Mevlânâ⁷⁵

İşte şu tafsilâttan anlaşılıyor ki iş hiss-i taharrîye kalıyor bu da hakikaten pek kolay bir şey değildir. Ekseriyâ pek akıllı kimseler erbâb-ı kıyâsile birçok nâ-ehle ferifte olarak kendi kendinin rehzeni olmuştur çünkü her zamanda koyun postuna bürünmüş canavarlar pek çok bulunduğu cihetle kuvve-i mümeyyezesi noksan olanlar ekseriyâ nakş-ı zâhirîye kapılıp kendi canlarına kasdeylemişlerdir ve âkibet “el-ehillâu yevmeizin ba‘duhum li-ba‘din aduvvun ille’l-muttekin⁷⁶” sırrı zuhûrunda “yâ veyletâ leytenî lem-ettehiz fulânen halîlen⁷⁷” [63] diye desthâ-yı tefâyün olacaksa da çe fâide:

‘Îlâc-ı vâkıa pîş ez-vukû’ bâyed kerd⁷⁸

İnsanın başına gelen belâyânın a‘zamı kendi sû-i tedbirinden neş’et eylediği şüphesizdir. İntihâb-ı ihvân husûsunda dûçâr-ı hatâ ve noksan olan bir zâtın şu nazmı bu makâmda îrâda çeşbândır.

Ve ihvânün hasibtühüm durûan

Fekânûhâ velâkin li’l-eâdî

Ve haltühüm sihâmen sâibâtin

Fekânûhâ ve lâkin fi’l-fuâdî

Ve kâlû kad saffet minnâ kulûbun

Lekad sadekû ve lâkin an vedâdî⁷⁹

Hulefâ-yı Abbâsiyyeden pâdişâh-ı hakîm Me’mûn hazretleri “ihvân üçtür. Biri gıdâ gibidir ki dâimâ onlara ihtiyâc görülür, biri devâ gibi ki ahyânen lüzûmu olur, biri maraza benzer ki hiç arzu edilmez” buyurmuşlar. Kısım-ı ahîrin hangi kavim olduklarını tavihden ziyâde kâriinin irfân ve ihtiyârına havâle eylemek daha lâtif olur.

Abdullah bin el-Mukaffâa “dostunu mu seversin, akrabânı mı?” demişler, “akrabâmı da dost olursa severim” demiş. Şu söz daha lâtifdir. [64] “Sâlih dost insanın nefsinden hayırlıdır zîrâ nefis “emmâratün bi’s-sûi⁸⁰” ile ta’rif buyurulmuştur halbûki siddîk-i sâlih dâimâ hayır emreder.” Bir diğerk zât dahi “görüştüğün kimseden ya ihsân ümit eylemeli veya musâhabet sebebiyle şerrinden emîn olmalı yahut ilminden istifâde etmeli veyahut bereket duâsı ümit

⁷⁵ Mürîtlr pîr ararlar hâl bu ki pîrlr zâhir u peydâdır. Hayf ki deryâ kenârında susuz ölmek istiyoruz. Ashâb-ı dil gittiler ve şehri aşk hâlî kaldı fikrinde bulunma. Cihân Şems-i Tebrîzî ile mâlîdir hani Mevlânâ gibi bir er ki kemâl-i isti’dâdından nâşi öyle bir veliyy-i kâmilî ayağına celb eyleye.

⁷⁶ Ol günde müttekin müstesnâ olmak üzere dostlar ba‘zısı ba‘zısına adûv olacaklardır.

⁷⁷ Eyvah, keşke filân kimseyi dost itihâz etmeyeydim.

⁷⁸ Kâr-ı evvelde kişi âkibet-endiş gerek.

⁷⁹ Zırh gibi beni savlet-i adûvden emîn eder sandığım ihvân vâkıâ zırh oldular ama düşmanıma. Ben onları kendim için hedefe isâbette hatâ etmez bir ok ümit ederdim gerçek isâbet eylediler fakat kalbime. O dostlarım bizim kalbimiz pâkîdır dediler pek doğrudur şu kadar var ki bana muhabbetten.

⁸⁰ Dâimâ fenâliğı emredici. Hazret-i Kur’ân’da nefis, bu yolda beyân buyurulmuştur.

edilen merd-i sâlih olmalıdır” diye esnâf-ı insanı pek güzel tefrîk eylemiştir. Ve kâle ba‘duhum

İhzer aduveke merreten

Ve’hzer sadîkake elfe merretin

Felerubbemâ inkalebe’s-sadîku

Fekâne a’lemu bi’l-mazarrati⁸¹

Ve kâle’l-âhar

Me’n-nâsü illâ mea’d-dünyâ ve sâhibihâ

Ferubbemâ inkalebete yevmen bihî inkalebû⁸²

Ebnâ-yı zamâna ve intihâb-ı ihvâna dâir şu bir iki akvâl ile iktifâ eyledim. Bu hususta sâhib-i vasiyetnâme cenâb-ı velî allâme kuddise sirruhû hazretlerinin mağz-i Kur’ân-ilhâm beyanlarına mürâcaat eylemelidir. Ondan alacağı ta’lîmât ile tarîk-i talebe azm ü kâsd eyleyen kimsenin vâsî-i âmâl olacağı bi-ıştibâhtır.

[65] “**ve inne hayra’n-nâsi men yenfe’u’n-nâse**” insanların en hayırlısı insanlara menfaat-bahş olandır. Bu cümle-i cemîle-i ehâdis-i nebeviyyeden olmak üzere dâmengerd-i hâtır-ı âcizî olup şu sûretle mahfûzumdur “hayru’n-nâsi men yenfe’u’n-nâs ve şerru’n-nâsi men yedurru’n-nâs⁸³” bu makâma münâsebeti dahi iki sûretle tavsiye olunur evvelâ tekaddüm eden “ve musâhabeti’s-sâlihîni’l-kirâm” ibâre-i şerîfesindeki “sâlihîn”i beyândır. Keenne buyuruluyor ki ‘hayru’n-nâs’ ki ‘sâlihîn’ kelimesiyle müterâdifü’l-ma’nâdır, hemcinsine îsâr-ı menâfî’ eyleyen zât-ı şerîfe itlâk olunur ve benim de sizi musâhabe ve muvânesesine tahrîs eylediğim kimseler bu zümre-i mukaddesedir.”

Sâniyen ayrıca bir cümle-i hikemiyye olur ki muhtâr-ı âcizânem de budur. İnsanlara îrâs-ı menfaat: adl, rahm, sehâ, himâyet, muâvenet, nasîhat, duâ gibi hasâil-i cemîle ve ef’âl-i kerîme ile ve ma’nen ve mâddeten ve hâlen ve istikbâlen âlem-i insâniyyete her nev’ hizmetle hâsıl olur. Bu evsâf-ı celîleyi hâiz olan mü’mîn-i kâmil ise sulehâ ve ahyâre zümresinden olacağı bedihîdir. Binâen aleyh “men yenfe’u’n-nâs” kavî-i şerîfi âlem-i islâmiyyette hakîkaten mü’mîn-i kâmil sıfat-ı aliyyesine şâyân olan hayr-ı nâsın bir ta’rîf-i mükemmelidir. [66] “**velâ tensevü’l-fadle beyneküm**” âyet-i kerîmesi muâvenet-i ihvân-ı dîni “**vahfiz cenâhake limeni’t-tebeake mine’l-mü’mînîn**” nazm-ı celîli dahi himâye-i müslimîni âmir olduğu gibi “**ve teâvenû ale’l-birri ve’t-takvâ**” fermân-ı ilâhîsi muâvenetin hem envânını hem de ta’rîf-i sahîhini şâmil hikemiyyât-ı lâhûtiyyedendir. “Birr” iyilik yani ef’âl-i haseneye itlâk olunup takvâ dahi çîğnemek yani hilâf-ı merzâ-yı ilâhî hareketten ictinâb ve evâmirini bir sûret-i

⁸¹ Düşmanından bir kere, dostundan bin kere hazer et. Ekseriyâ dost düşman oluverince sana ne yolda îrâs-ı mazarrat edileceğini düşmanından bin kat ziyâde bilir.

⁸² İnsanlar dünyaya ile beraber ve ona musâhibdirlir binâen aleyh ale’l-ekser dünyâ ne cihete munkalib olursa onlar da o tarafa meylederler.

⁸³ İnsanların en hayırlısı insanlara menfaat-bahş olandır en şerri dahi îrâs-ı mazarrat eyleyendir.

mükemmelede icrâ eylemek manasınadır. Bu sıfatları hâiz olanlara “ebrâr” ve “etkiyâ” denilir. Umûr-ı ibâd dînî dünyevî olmak üzere iki esâsa münkasim olup şu âyet-i kerîmedeki birr ü takvâ ise dünyâ ve ukbâyâ ait muâvenâtı emr ü ihtivâ eylemiştir. “**İnne'llâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsâni ve itâi zi'l-kurbâ ve yenhê ani'l-fahşâi ve'l-münkeri ve'l-bağyi**”⁸⁴ âyet-i kerîmesi müfessirinin beyânı vechile kâffe-i evâmîr ve nevâhî-i ilâhiyyeyi câmi' ve a'cârın derece-i [67] kusvâsına bâliğdir “**ve teâvenû ale'l-birri ve't-takvâ**” âyet-i kerîmesinin mefâd-ı şerîfini şu hadîs-i nebevî dahi te'yîd eder “Ni'me'l-avnü alâ takva'llâhi el-mâl”⁸⁵

Ve kâle aleyhi's-salâtü ve's-selâm “**men meşâ fi avni ahîhi ve menfaatihî felehü sevâbü'l-mücâhidîne fi sebilillâhi**”⁸⁶. Ve kâle eydan “**el-halku küllühüm 'iyâllâhi fehabbu halkihî ileyhi enfeuhüm li-'iyâlihî**”⁸⁷ ve fi Müsnedi Şihâbin an Abdillâhi'bnî Abbâsin radiyallâhu anhümâ ani'n-nebiyyi sallallâhu aleyhi ve selleme ennehû kâle “**hayru'n-nâsi enfe'uhüm li'n-nâsi**”⁸⁸ ve kâle aleyhisselâm “**inne'llâhe 'inde akvâmin ni'amen yukirruhâ 'indehüm mâdâmû fi havâici'n-nâsi mâ lem yemüllü feizâ mellev nekalehe'llâhü ilâ gayrihim**”⁸⁹.

[68] **ve an ibni Omerin radiyallâhu anhümâ ennehû kâle kîle yâ rasûllâhi feyyü'l-a'mâlî efdalü kâle idhâlû's-sürûri ale'l-mü'mini kîle ve mâ surûrû'l-mü'mini kâle işbâu cev'atin ve tenfisü kürbetihî ve kazâü diyetin ve men meşâ mea ehîhi fi hâcetin kâne lisiyâmi şehrin ve i'tikâfihi ve men meşâ mea mazlûmin ve yu'inuhû sebbete'llâhu kademehû yevmehû tezûlü'l-akdâmu el-hadîs**”⁹⁰

⁸⁴ Cenâb-ı Hak herşeyin vasatı olan adl ile meselâ i'tikâdda adl-i tevhid gibi ki ta'til ile teşrikin vasatıdır ve kesbde adl-i cebr-i mutavassıt gibi ki cebr-i sırf ile kaderiliğın vasatıdır ve i'tâda cûd gibi buhl ile isrâf beyni ve amelde edâ-i vâcibât gibi ki atâlet ve terehhübün vasatıdır ve ihsânla sehâ veyâhut Allah görür gibi ibâdet ve akrâbâdan muhtâc olanların hâcetini tesviye eylemekle emreder ve kuvvet-i şehvete mütâbaatle zinâ ve sâir amel-i kabîhden ve kuvve-i gazabiyye ile katl-i nefis ü gasb-ı emvâl ve sâire gibi ef'âl-i münkereden yani halkın nefret eylediği ef'âlden ve sıfat-ı şeytâniyyet olan tekebbür ve tecebbürle nâsa isti'lâdan nehyeder.

⁸⁵ Mal, takvâ-yı ilâhiye ne güzel muâvindir yani bir merd-i müttakî ehl-i yesârdan olursa serveti sebebiyle hilâf-ı merzâ-yı rabbânî olan harekâtın icinâb ve maktûl-i bârgâh-ı sübhânî olan a'mâl-i sâlihâyı icrâ eylesin.

⁸⁶ Bir kimse mü'min karındaşının muâveneti ve intifâi husûsunda sa'y ederse fi sebilillâh cihâd edenlerin ecr ü sevâbına nâil olur.

⁸⁷ Halkın kâffesi Allah Teâlâ hazretlerinin iyâlidir yani emr-i teayyüş ve idâreleri husûsunda cenâb-ı rezzâk teâlâ ve tekaddes hazretlerine müftekırdırlar ve cenâb-ı Hakk'ın en sevgili kulu ehl ü iyâline en ziyâde menfaat-bahş olandır.

⁸⁸ İnsanların en hayırlısı benî nev'ine en ziyâde îrâs-ı menfaat eyleyendir.

⁸⁹ Cenâb-ı Rabbül âlemînın bazı kulları yanında mahfûz ni'metleri vardır. Oların nâsın havâicini tesviye eylemekten usanmadıkça o ni'meti onların yanında ibkâ buyurur. Usandıkları vakit Cenâb-ı Rabbül âlemîn o ni'met-i mevdû'ayı başka kullarına nakleyley ve o ni'metin havâyic-i nâsa sarf olunmasına başka kulunu me'mûr eder.

⁹⁰ Hazreti Abdullah ibni Ömer'den mervîdir ki fahr-i âlem efendimize suâl olundu ki Yâ Resûllâh, insanlardan hangisini ziyâde seversiniz, insanlara en ziyâde menfaat-bahş olan kimseleri, buyurdular. Yine, Yâ Resûllâh, hangi amel efdaldır, denildi, bir mü'mini tesriir eylemek cevâbını verip, mü'minin

Ve an Âişe radiyallâhu anhâ ennehâ kâlet Kâle Rasûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem Men edhale alâ ehli beytin mine'l-müslimîne sürûran lem-yerda'llâhu lehû sürûran dûne'l-cenneti⁹¹

Ve kâle [69] aleyhisselâmu efdalü's-sadekati en tu'ine bicâhike men lâ câhe leh⁹².

Hazreti Abdullah bin Abbâs'dan mervîdir ki huzûr-ı peygamberiye birkaç kişi gelip dediler ki, Yâ Resûlallâh, falan kimse gündüz sâim, gece kâim ve dâimâ ezkâr ile meşgûldür. Buyurdular ki sizlerden hanginiz yiyeceğini içeceğini tedârik edebilir? Onlar da cevâben 'hepimiz' deyince "Hepiniz ondan hayırlısınız" buyurmuşlardır.

Ensârdan biri huzûr-ı peygamberiye gelip "Yâ Resûlallâh evimden geliyorum fakat kâffeten aç oldukları cihetle boş boş avdetim muhâldir" deyip cenâb-ı eşfaku'l-enbiyâ aleyhisselâm efendimizin "hiçbir şeyin yok mu?" suâline de "hayır" diye mukâbele eyledikte ona iki dirhem itâ ile "git, bunun biriyle yiyecek, diğeriyle de balta al, odun kes, sat" buyurdular. Bu zât on beş gün kadar görünmedi. Bir gün yine huzûr-ı risâlet-penâhiye gelip "emr-i peygamberiniz vechile hareket eylediğimden nâşi Cenâb-ı Hak beni mes'ûd etti. On dirhem kazandım. Beşi ile ehl-i beytimin nafakasını diğeriyle kisvesini tedârik eyledim" deyince ol şâh-ı dîn-i hikmet-güzün buyurdular ki "işte bu yolda hareket senin hakkında tese'üliden iyidir. İlä âhiri'l-hadîs".

Hazret-i Fârûk-ı a'zam radiyallâhu anh bir kimseye "ne ile taayyüş ediyorsun" diye suâl edip o kimse "Cenâb-ı Hakk'ın [70] takdîr buyurduğu rızık ile" diye kendisine bir mütevekkil süsü verince "her rızıkın zâhirde bir sebebi vardır. Sen tahsîl-i rızık husûsunda hangi esbâba teşebbüs ediyorsun" diye kesb-i meşru'ü ihtâr ve tenbellikten inzâr buyurmuşlardır.

Mevtâ yakışır vâre ise râhat döşeginde

İkdâm ü tahammül gerek erbâb-ı hayâta

Bir kimse hukemâdan bir zâta "Bana bir iş teklîf ediyorlar. Kabûl edeyim mi" diye istişâre eyledikte "Atâlet ölüye ve meşgûliyyet diriye yakışır, zinde isen çalışmalısın" demiştir. Meşhûrdur ki zamân-ı Hazret-i Ömer'de hiçbir kesb ü kâra teşebbüs etmeyip bom boş gezer nerede lokma var ise oraya hücum eder bazı kimseler peydâ olup bir gün emîrül-mü'minîn hazretleri bunlara tesâdüfle beynlerinde şu muhâvere cereyân eder.

---

mesrûriyyeti neden ibârettir, denildikte, karnını doyurmak, gamını meserrete tahvil etmek, borcunu edâ etmektir, mü'min kardeşinin bir işi için sa'y eden kimse i'tikâfıyla beraber bir ay oruç tutmuş gibidir. Bir mazlûma muâvenet zımında ona muvâfakat eden kimseyi Cenâb-ı Hak halkın lağzide-pây-i dehqet olduğu bir günde sâbit-kadem kılar. El-Hadîs, buyurmuşlardır.

⁹¹ Müsliminden birinin hânesine ilkâ-i sürûr eden kimseye mükâfâten Cenâb-ı Hak o kimseyi ehl-i cennet eylemekten başka bir şey ile tesfrîr eylemeyi istemez.

⁹² Sadakanın efdali mansıbınla ehl-i mansıb olmayanlara muâvenet eylemendir.

- Siz kimsiniz?

- Mütevekkilîn.

- Mütevekkilîn değil, siz mütevekkilînsiniz. Mütevekkilîn diye tarlayı nadas edip tohumu saçıp toprağı düzleyip Cenâb-ı Hakk'ın bârân-ı ihsânına ve zer' eylediği şeyden mahsûl-i in'âmına muntazır olan kimselere derler, deyip battâlîni tevbîh eylemiştir. Hazret-i Ebu'd-Derdâ ki efkar-ı ashâbdandır, şu cümle-i hikemiyye onlardan mervîdir.

Uhrus li-dünyâke keenneke te'îşü ebeden

Ve'mel li-âhiretike keenneke temûtü ğaden⁹³

[71] Nûşîrevânın hurma fidanı gars eden bir gayretli ihtiyâr ile muhâveresi

Nûşîrevân: Kaç yaşındasın?

İhtiyar: Seksen.

Nûşîrevân: Bu yaştan sonra hurma fidanı dikip de semerâtını ne vakit iktitâf edersin?

İhtiyar: Pâdişâhım, eğer babalar bu akla hizmet etselerdi evlatları mahvolurdu. Halbuki biz babalarımızdan kalanla geçindik, evlatlarımız da bizim terk eylediklerimiz ile taayyüş edeceklerdir.

Nûşîrevân bu cevaptan fevkalâde mahzûz olup dört bin dirhem ihsân eder.

İhtiyar: Hurma fidanı birçok seneler sonra meyve verirken benim fidanlarım senesi içinde mahsûl verdi.

Nûşîrevân: Âferin koca çalışkan ihtiyar, deyip dört bin dirhem daha i'tâsını emreyleyler.

İhtiyar: Pâdişâhım her fidan senede bir kere meyve verirken benimki sene-i ibtidâsında iki kere semere-bahş olur.

[72] Nûşîrevân: Âferin pîrciğim, diyerek dört bin dirhem daha i'tâsını emredip infâz-ı fermândan sonra,

Vezir: Pâdişâhım buradan azîmet buyurmazsanız bu dehkân dâhî hikmeti sebebiyle beytü'l-mâli iflâs ettirecektir, deyip pîr-i rûşen-zamîre vedâ' eylemişlerdir.

Eshiyâ-yı kirâm hakkında Ebû Temmâm'ın şu tavsîf-i bî-adîli ile bahsimizi miskî'l-hitâm eyleriz.

Te'avvede besta'l-keffi hattâ lev ennehû

Erâde inkıyâzan lem tütî'hü enâmilühü

⁹³ Ebedî yaşayacak gibi dünyân için harâset eyle (her nev' mükâsebe şâmildir) yarın ölecek gibi âhiretin için ibâdet eyle.

Hüve'l-bahru min eyyin'-nevâhî eteytehû
Fe-lüccetühü'l-ma'rûfu ve'l-cüdü sâhiluhü
Ve lev lem yekün fi keffihî gayru rûhihî
Lecâde bihâ felyetteki'llâhe sâiluhü⁹⁴
Ve hayru'l-kelâmi mâ kalle ve delle

Sözün hayırlısı az olduğu halde maksûdu ifâde edendir. Bu hadîs-i şerîf de cevâmiu'l-kelîm'den ma'düddur. Bu hadîs-i şerîfin mefâdı “ve killeti'l-kelâmi” bahsinde mürûr eylediği cihetle tekrârından sarf-ı nazar edilerek taklîl-i kelâm emri kudsîsine ittibâ' edildi. Bu cümle-i cemîle “ve inne hayra'n-nâsi” kelâm-ı [73] âlisine ma'tûf olabilirse de ayrıca bir fıkra olması muhtârımızdır.

Ser zi-hevâ tâften ez-serverîst
Terk-i hevâ kuvvet-i peygamberîst

Hevâ ve hevesten i'râz serverlik yani velâyet ve zühd ve salâh hasâisindedir. Bütün bütüne terk-i hevâ ise kuvvet-i peygamberî ile hâsıl olur ve onlara vâris-i kâmil olanlara müyesserdir. Bu beyt-i şerîfin mâ-kabline münâsebeti ol vechiledir ki: Cenâb-ı velâyet-meâb efendimiz hazretleri esas kemâli bâlâda geçen on üç fıkra ile beyan buyurdıkları vakit bunlarla bi-hakkın âmil olamayan bazı sâlikîne nev-'ammâ esef ve nevmîdî-i târî olması mübârek hâtır-ı şerîflerine hutûr eylemekle onları tesliyeten buyururlar ki: Hevâ ve hevesten i'râz mü'minîn-i sâlihîne mahsûs olup bu zümre-i celîlenin dahi ehyânen hevâ ve hevese mâil olması kâbildir. Bu meyilleri sebebiyle düçâr-ı hatîât olurlarsa yine hemân ârzû-yi nefsanîlerinden rû-gerdân olup Cenâb-ı Hâlik'lerine tevbe ve rüçû' eylerler hazret-i erhamü'r-râhimîne dahi onların hüsn ü i'tikâd ve sıdk-ı ubûdiyyetlerini bildiği cihetle düçâr olduğu varta-i beşeriyeden kemâl-i merhamet-i ilâhiyyesinden nâşî halâs buyurur hatta çok vâki' olur ki abd bir kusûrundan fevkalâde nâdim ü şerm-sâr olup giryân ü nâlân-ı dergâh-ı kabûl-i rahmâna yüz sürerek tevbe eylemekle deryâ-yı eltâf-ı ilâhî çûşa gelip o müznibi bulunduğu mertebeden kat kat i'lâ eder yani isyânı bâdî-ı gufrânı olur.

[74] Rahm ü şefâat ey veled ol rütbe râyegân

İnsan bakar da sâhib-i isyâna imrenir

Cenâb-ı Hakk'ın nice eltâf-ı hufyesi vardır binâen aleyh bulunduğunuz mertebenin süfliyyetinden dolayı me'yûsiyyeti hâtıra getirmeyip

⁹⁴ El açıklığını öyle âdet etmiştir ki eğer kapamak istese parmakları bu emrine itaat etmez. O bir bahrdır ki her ne tarafından gelecek olursak kendisini ihsandan ve sâhilini sehâdan ibâret bulursun. Eğer elinde canından başka bir şey bulunmazsa onu ihsân eder. Artık fart-ı sehâsından kendi kendisine merhamet etmiyor barî sâil-i Allah'tan korksun da böyle cevâd ulvî-nejâdın in'idâmı gibi azîm bir ziyâa bâdî olmasın.

Ey birâder bî-nihâyet dergehîst**Tâ her âncâ mîresî billâh meîst**⁹⁵

Beyt-i Mesnevî'si mefâdınca bâlâdaki nesâyihimle âmil olup anbean irtikâ-yı merâtibe sa'y ediniz ki verese-i kâmilîn-i enbiyâ-yı izâm olasınız. O vakit

Ney galat goftem ki nâib bâ-menûb**Ger du pindârî kabîh âmed ne hûb**⁹⁶

Beyt-i Mesnevî'si sırınca terk-i hevâ müyesser olacağı cihetle artık havf u haterden vâreste olursunuz öyle ise şimdiki bulunduğunuz mertebenin dün bulunmasıyla zinhâr rahmet-i haktan kat'-ı ümîd etmeyip ve sa'yinize kesl-i târî eylemeyip kemâl-i sıdk ü ihtimâm ile kat'-ı merâtib eylemeğe çalışınız.

Ve'l-hamdü lillâhi vahdehû**Ve's-salâtü alâ men lâ nebiyye ba'dehû**

[75] Hamd: Yalnız Allah Teâlâ'ya mahsûstur gayra olan hamd dahi ma'nen yine ona râcî'dir, salât dahi kendisinden sonra nebî gelmeyecek olan Hazret-i Muhammed aleyhi ve alâ âlihî ve sahbihi's-selâm efendimize sezâvârdır.

Bu hamdele ve tasliye bazı nüshalarda görülmüş olmakla teberrüken derc edildi.

İntihâ

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vasiyeti incelendiğinde, İslâm dîninin temel ilkelerini içerdiği, vahdet-i vücûd ile ilgili konulardan bahsedilmediği görülmektedir. Bu hâliyle bütün müslümanların eldeki vasiyetnameye onay vermeleri mümkündür.

Veled Çelebi İzbudak, yaklaşık 20 yaşındayken kaleme aldığı *Hayru'l-Kelâm* adlı ilk eseriyle gerek dinî ve tasavvufî, gerekse edebî konularda iyi bir eğitim aldığını kanıtlamaktadır. Arapça ve Farsçaya olan vukûfiyeti, Kur'an ve hadis bilgisi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi tasavvuf büyüklerinden verdiği örnekler ile aktardığı menkıbeler, onun bu eseri yazıncaya kadarki hayatını çok iyi değerlendirdiğini göstermektedir. Eserde, Arapça ve Farsça kelimeler ile terkipleri yer yer çok girift bir şekilde cümle içerisinde kullanılması anlaşılması güç ifadeler ortaya çıkmaktadır. Bu durum da onun sahip olduğu bilgi ve edebî yeteneğini göstermek istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Son kısımda kendi şiirlerinden bir beyti aktarması da dikkat çekicidir.

⁹⁵ Ey birâder menâzil-i sülûkün nihâyeti yoktur onun için hangi menzile erişirsen durup eğlenme.

⁹⁶ Hayır yanıldım nâib ile onu kâim-makâm eden ikisi de birdir eğer iki zannı ederse çirkin addolunur güzel değil.

Şiirlerinden başka parçaları eserin diğer kısımlarında aktarmaması ise, kanaatimizce aldığı terbiye ile ilgili olmalıdır.

Veled Çelebi, büyük dedesinin vasiyetnâmesini şerh ederken istikâmetten hiç ayrılmamış, doğru bildiğini söylemekten de geri durmamıştır. Bu eser, cesâretli ve bilgili bir yazar olma yolunda doğru bir adım attığının kanıtı gibidir. Eserin bazı yerlerinde görülen hızlı konu değiştirme durumu ise henüz olgunlaşma döneminde bulunan bir yazar olduğunu hatırlatmaktadır.

SUMMARY

Mehmed Bahauddin Walad, who became famous under the name of Walad Chalabi, is the 18th generation descendant of MawlanaJalaluddin-i Rumî. Having completed his primary education in Sultan Walad Madrasah in Konya, he continued to have private tutions from Abdulgaffar Efendi whereby he learned Farsi. Also, he had Arabic, exegesis and hadith courses after he earned his own permission for teaching. He utilized the conversations of the sages and authors in Mawlana Lodge while making investigations on Arabic and Farsi literatures.

He was inducted as a civil servant at the Office of Correspondance in Konya when he was only 16, and then he served for Konya Rushdiya both as a writing and a Farsi teacher. He started his career with his articles inscribed for Vilayet Newspaper, following which he was nominated as the editor in chief in 1886 notwithstanding his earlier age of 17 or 18. His situation as a chalabi who is in charge as a civil servant in addition to his loose manners led to some contradictions in the lodge making him move to Bahariye Mawlawi Lodge under his father's permission in 1889.

He was in charge of Galata Mevlevi Lodge as its sheikh during Atâ Efendi's illness period. Following the depose of Abdulhalim Chalabi he was designated to his position at Mawlana Lodge by the command of Sultan Rashad in 1912. At the begininig of WW I as the commander of Mawlawi Mujahids he founded the legion of Mujahidan-ı Mawlawiyya handing its control over to Jamal Pasha who was commanding the 4th army, and stayed there in Damascus for three years.

Walad Chalabi who was discharged from his duty in 1918 by Sultan Vahiduddin with the proposal of Sheikh ul-Islam Sabri during the period of the Entente Powers, further was honored by Ataturk and nominated as a member of the parliament representing Kastamonu and Yozgat in the 2nd, 5th and 6th terms of Turkish Parliament between the years 1923-1939 and 1939-1943 respectively. Following the Surname Act that was put into effect in 1935 he took the last name of İzbudak. He was a Turkish language researcher, a member of the parliament, a poet and one of the late-term representatives of Mawlawiyah. He served both as a sheikh in Mawlawi Dargah and a member of the parliament representing Yozgat and Kastamonu for a period of 20 years. Hayru'l-kalam is acknowledged to be his first work whose primary source is not existent while multifarious replicas of 77

pages issued in İstanbul Najm-i İstikbal Press in 1330/1911-1912 are accessible in many libraries. It is concerned with a commentary on the testament of MawlanaJalaluddin-i Rumi. His testament comprising a few lines was interpreted by Walad Chalabi in his work of 77 pages, Hayru'l-kalam. The testament follows as:

“I hereby suggest as a will for you to refrain from God, to eat less, to sleep less, to speak less, to abstain from sin, to fast, to keep salaah, to always abstain from lust, to endure the torment and hardship of the public, to abstain from relationship with vulgar herd and dissipated, to be with those who are kind and good since auspicious people are those who are beneficial to human beings and fortunate is the word which is concise.”

The lines of this testament are interpreted in a conversation tone accompanied with Turkish, Arabic and Farsi poems. The work involves some intricate compositions of Arabic and Farsi words, which makes it hard to understand. This situation may result from his desire to reveal his knowledge and literary aptitude. It is striking that he narrates a couplet from his poems in the last part. It is our impression that it is most probably on account of the moral teaching he was exposed to which leads him not to mention his other couplets in other parts of the work.

Walad Chalabi never diverged from his course and never hesitated to righteously mention what he knew while expounding his grand grand father's testament. This work of his stands out to be the evidence of his right steps taken towards being both a courageous and knowledgeable author. The rapidly changing issues taking part in some parts of his work reminds us of his situation as a prospering author towards maturity.

KAYNAKÇA

- EFLAKÎ, Ahmet (1995). *Ariflerin Menkıbeleri*. çev.Tahsin Yazıcı. İstanbul: MEB Yay.
- İZBUDAK, Veled Çelebi (1330/1912). *Hayru'l-Kelâm*, İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası.
- KARA, Mustafa (2001). “İzbudak, Veled Çelebi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. XXIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- KEMÂL-İ HOCENDÎ. *Dîvân-ı Kemâl-i Hocendî*. Dorj 6.
- KORUCUOĞLU, Nevin (1994). *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yay.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ (1993/1372 hş). *Dîvân-ı Şems*. Tahran: İntişârât-ı Emîr-i Kebîr.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ (2004). *Mesnevî I-VI*, çev. Veled İzbudak. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yay.
- SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ (1992/1371 hş). *Gulistan*, be-ihitmâm-ı Alî-yi Kûçekî. Tahran: İntişârât-i Mehtâb.
- TEVETOĞLU, Fethi (1972). *Türk Ansiklopedisi*. C. XX. Ankara: MEB Basımevi.